

Linguae.eu

A Trimestrial European Scientific Language Review

J
u
n
e
2
0
1
1

ISSN 1337-8384

3/2011

Good communication is as stimulating as black coffee and just as hard to sleep after; nothing is so important for a nation's culture as its language.

(A.M. Lindbergh)

Vzdelávanie Don Bosca ; P.O. BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia
Tel.: 00421907522655, Fax: 00421377731437 ; Mail: xlinguae@xlinguae.eu ;
www.xlinguae.eu
XLinguae.eu , Issue 3, June 2011 ISSN 1337-8384
XLinguae.eu © Vzdelávanie Don Bosca

Vzdelávanie Don Bosca; P.O. BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia
Tel.: 00421907522655; fax: 00421377731437; mail: xlinguae@xlinguae.eu; web: www.xlinguae.eu
XLinguae.eu; Scientific Review registered by the Ministry of Culture, No 2747/2008
XLinguae.eu © Vzdelávanie Don Bosca, June 2011; ISSN 1337-8384

Editor-in-chief:

Doc. PaedDr. Silvia POKRIVČÁKOVÁ, PhD., Department of Language Pedagogy and Intercultural Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Managing editor:

Jana BÍROVÁ, Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Scientific board:

Assoc. prof. doctor Tibor BERTA, Department of Hispanic Studies, University of Szeged, Hungary; **doc. PhDr. Eva DEKANOVÁ, PhD.,** Department of Russian Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Doctor Armand**

HENRION, Haute école de Blaise Pascal, Faculty of Pedagogy in Bastogne, Belgium; **Prof. PaedDr.**

Zdenka GADUŠOVÁ, CSc., Department of English and American Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Prof. Olga GALATANU,** University of Nantes, France; **Prof.**

Daniele GEFFROY-KONŠTACKÝ, University Hradec Králové, Czech Republic; **Beáta HOCKICKOVÁ, PhD.,** Department of German Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **doc. PhDr. Jan HOLEŠ, Ph.D.,** Department of Romanic Languages, Palacky's University, Olomouc, Czech Republic; **Prof. PhDr.**

Pavol KOPRDA, CSc., Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **doc. PhDr. Viera MARKOVÁ,**

PhD., Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **doc. PhDr. Anton Pokrívčák, PhD.,** Department of English and American Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **assoc. prof. Dr. Linas SELMISTRAITIS,**

Department of English Philology, Faculty of Foreign Languages, Vilnius Pedagogical University in Vilnius, Lithuania; **PhDr. Jitka SMIČEKOVÁ, CSc.,** Department of Romanic Languages in Ostrava, the Czech Republic; **Prof. PhDr. Ján TARABA, CSc.,** Department of Romanic Applied Languages, St. Cyrilus and Methodius University in Trnava, Slovakia,

Editorial board:

Pavol Adamka, PhD., Viktor Ďuriš, Katarína Chovancová, PhD., Božena Horváthová, PhD., Lenka Michelčíková, Natália Rusnáková, PhD., Eva Švarbová, PhD., Ivana Žemberová, PhD., dott. Paolo di Vico, Jana Waldnerová, PhD., Lucia Winklerová, PhD., Monika Zázravcová, Martina Lukáčová, Elena Ciprianová, PhD., MBA., Ondrej Andrys, Monika Andrejáková, Ekkehard Haring, Paulína Šperková, PhD.

The **XLinguae.eu** (ISSN 1337-8384) is the European scientific journal on European languages, field of linguistic, literature, methodology, translation and any other field concerning languages.

It is published and funded by the Vzdelávanie Don Bosca, Nitra, with frequency of 4 issues per year: January, April, June, and October.

Submission guidelines

Style guidelines

Description of the Journal's [article style](#).

The Journal's reference style is [The Chicago Manual of Style for Humanities](#).

Any consistent spelling style may be used. Please use single quotation marks (double within).

If you have any questions about references or formatting your article, please contact xlinguae@xlinguae.eu.

All submissions should be mailed to spokrivcakova@ukf.sk. Authors should prepare two versions of their manuscript. One should be a complete text, while in the second all document information identifying the author should be removed from files to allow them to be sent anonymously to referees.

Articles should be single spaced, with ample margins. Each article should be accompanied by a summary of 100-150 words in English. All pages should be numbered.

A note should appear at the end of the last page indicating the total number of words in the paper (including those in the Abstract and References). Prospective authors are welcome to contact the Editor by email - xlinguae@xlinguae.eu - if they are unsure if their article is appropriate for the journal.

We strongly encourage you to send the final, revised version of your article, electronically, by email.

Proofs will be sent to authors if there is sufficient time to do so. They should be corrected and returned to the Editor within three days. Major alterations to the text cannot be accepted.

Copyright: It is a condition of publication that authors assign copyright or license the publication rights in their articles, including abstracts, to the Vzdelávanie Don Bosca. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and of course the Journal, to the widest possible readership in electronic formats as appropriate. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

The **issue editors:** P. Adamka & J. Waldnerová.

Front page: *Art Sculpture Berlin By Matschinsky-Denninghoff, Berlin, Germany (Photo by P. Adamka)*

CONTENTS

Linguistics

**Využitie korpusovej lingvistiky vo výskume anglického jazyka
(Engl)**

MARTIN MAČURA – ELENA CIPRIANOVÁ...

4

**Jazyková politika Európskej únie: od viacjazyčnosti
k Eurobabylonu***(EU Language Policy: from Multilingualism to Eurobabylon)*

LENKA MICHELČÍKOVÁ...

12

Literature

**Koncepce humoru a vtipu v pojetí Stefana Szumana
(Stefan Szuman's conception of humour, satire and joke)**

MAREK MARIUSZ TYTKO...

17

Humour in the Academic World of Fiction

MARTINA MACÚCHOVÁ...

22

Culture

**K problematice identit na Těšínském Slezsku
(Problems of identity in Tesin-Selezian Region)**

LIBOR MARTINEK...

28

**Od komického a komédie k humoru
(From Comical and Comedy to Humour)**

JANA WALDNEROVÁ...

34

Methodology

**Online po slovensky s Europodians
(Slovak language online with Europodians)**

RENÁTA MACHOVÁ...

41

ABSTRACT

Corpus linguistics is a relatively new, but a rapidly developing approach to language research. Its main focus is the study of written and spoken language in use based on a wide range of collected data. The article describes various kinds of corpora currently available to the researcher. Major analytical tools such as frequencies, concordances and collocations are also discussed. Finally, the article provides some practical suggestions on how to use corpus-based methodology in language research.

Korpusová lingvistika ako metóda lingvistickeho výskumu

Korpusová lingvistika nepredstavuje samostatnú jazykovednú disciplínu, ale skôr súbor postupov, metód a zdrojov, ktoré sa používajú vo výskume jazyka: „*corpus-based methods are merely a set of tools and frameworks*“ (Scott - Tribble, 1996, s.4). Popri počítačovej lingvistike je to ďalšia z aplikovaných počítačových disciplín, ktoré na lingvistickej výskum využívajú elektronicky spracované texty a počítačový softvér. Počítačový korpus je možné jednoducho prirovnáť k slovníku: slovník sa chápe ako (tlačený, monolingválny, bilingválny atď.) zoznam slov, korpus sa chápe ako (obvykle počítačový) zoznam viet. Tieto vety sú zvyčajne do korpusu zaradované veľmi stringentným a selektívnym spôsobom. Oproti tradičným výskumným metódam počítačový korpus umožňuje rýchly prístup k obrovskému množstvu dát z rôznych typov autentických textov. Tým výrazne zefektívňuje prácu lingvistu, ktorý v mnohých prípadoch nemusí vykonávať „poľný výskum“, ale potrebný jazykový materiál si jednoducho vyhľadá v korpuse. Korpusová lingvistika je v prvom rade kvantitatívou metódou a nie výskumným cieľom, ktorá nenahrádza, ale len efektívne dopĺňa iné výskumné metódy. Podľa D. Biber (Biber et al., 2006) k základným tématam výskumu založenom na korpuse patrí: analýza významov ustálených spojení (kolokácií), používanie gramatických štruktúr (napríklad slovesných tvarov, vedľajších viet) a tiež analýza jazyka v závislosti od registra a žánru (napríklad konverzácia, odborné texty, literárne diela) alebo vybraného dialektu (napríklad britská a americká angličtina). Pomocou rôznych programov je možné z elektronických korpusov získať údaje o frekvencii jednotlivých slov, ich typických kolokáciách, viazanosti, či morfosyntaktických charakteristikách. Špeciálnou kategóriou korpusov sú korpusy hovoreného slova a videokorpusy, kde je jazykový materiál anotovaný nielen na textovej hladine, ale aj na hladine zvukovej a obrazovej.

Pod frekvenciou rozumieme údaje o výskytu jednotlivých slov v celom korpuse alebo vo vybraných textoch. Slová môžu byť zobrazené vertikálne v abecednom poradí alebo podľa frekvencie výskytu, a to od najpočetnejších až po objediné slová, nazvané *hapax legomena*, ktoré sa objavili len raz. Frekvenčný prístup sa využíva z metodického hľadiska najmä pri zostavovaní učebníčikov, kde sa z korpusu vyberú najfrekventovanejšie (teda z metodického hľadiska najdôležitejšie) slová. Počítačový program dokáže vyhľadať lemu (heslové slovo vrátane všetkých jeho tvarov), vypočítať frekvenciu a zobraziť príklady hľadaného slova v kontexte. Z tohto pohľadu sa korpusy používajú na výber príkladov do výkladových alebo prekladových slovníkov. Konkordancia predstavuje „*a collection of the occurrences of a word-form, each in its own textual environment.*“ (Sinclair, 1991, s.32) V korpusovej lingvistike sa spravidla sledujú lexikálne jednotky v rozsahu štyroch položiek po oboch stranach (Scott - Tribble, 1996, s.34). V prípade potreby, ak si to spresnenie významu slova vyžaduje, je možné zobraziť celú venu i zdrojový text. Keďže program môže vygenerovať pre jedno slovo až niekoľko tiisíc príkladov, ich počet je často nutné zredukovať.

Viaceré zo súčasných korpusov anglického jazyka obsahujú tzv. „značky“ (tagy) slovných druhov ako sú podstatné, prídavné mená, slovesá, príslovky atď. Tagovanie korpusových dát sa obvykle realizuje pomocou špeciálnych lingvistickej nástrojov - taggerov - ktoré umožňujú automaticky rozoznať slovné druhy v texte. Ak sú takéto metainformácie súčasťou korpusu, v korpuse je možné vyhľadávať nielen slová a slovné spojenia, ale aj slovné druhy. Okrem toho s využitím niektorých programov možno vykonať aj syntaktickú analýzu (parsing) a tak získať informácie o syntaktickej štruktúre vety. Potom je v korpuse možné vyhľadávať morfosyntaktické kategórie, napríklad podstatné meno nachádzajúce sa v mennej vete.

Obzvlášť dôležité miesto korpusová lingvistika zohráva v lexikografii, keďže väčšina moderných výkladových slovníkov je založená vo väčšej či menšej mieri na korpusoch. Napríklad slovníky vydavateľstiev Collins, Oxford, Longman či Cambridge. Výskum gramatických štruktúr zase viedie k overovaniu existujúcich modelov gramatiky, teda k poznatkom dôležitým pri tvorbe príručiek i učebných materiálov v danom jazyku.

Počiatky a vývoj korpusovej lingvistiky - prehľad najznámejších korpusov

Napriek tomu, že vývoj korpusovej lingvistiky ako metodologického rámca pre výskum jazyka súvisí s pokrokom v oblasti počítačovej technológie, ktorá uľahčuje zbieranie a analýzu vzoriek jazyka, korpusová lingvistika nie je celkom novou metódou. Už v prvej polovici dvadsiateho storočia dánsky lingvista O. Jespersen vo svojich prácach čerpal z ukážok autentického jazyka. Jeho niekoľkozväzková deskriptívna gramatika anglického jazyka *A Modern English Grammar on Historical Principles* (1909–49) bola založená na korpuze pozostávajúcom z literárnych diel viacerých anglických spisovateľov. Názor, že výskum jazyka by mal vychádzať z vytvorených korpusov zastávali aj americkí predstavitelia štrukturalizmu. Napríklad C.C. Fries sa pri písaní anglickej gramatiky (1952) opieral o nahrávky telefonickej konverzácie. Významným obdobím v histórii korpusovej lingvistiky bolo aj "zlaté obdobie" strojového prekladu (1958–1968), kde vznikol základ pre korpusové štatistické prekladové modely, ktoré sa v dnešnej dobe využívajú napríklad v službe Google Translate.

Najstarším korpusom v Spojených štátach amerických je korpus americkej angličtiny, ktorý vznikol v šesťdesiatych rokoch na Brownovej univerzite. Korpus, zostavili H. Kučera a W. Francis. Pozostáva len z písomných textov a obsahuje viac ako jeden milión slov s označením slovných druhov.

Vo Veľkej Británii sa počiatky korpusovej lingvistiky spájajú s menom profesora J.Sinclaira. V roku 1980 viedol na univerzite v Birminghame COBUILD projekt (skratka známená Collins Birmingham University International Language Database) v rámci ktorého vznikol korpus obsahujúci nielen písomné, ale aj hovorené texty v britskej a americkej angličtine. S využitím tohto korpusu boli následne publikované viaceré výkladové slovníky i gramatické príručky. COBUILD slovník z roku 1987 bol prvý anglický výkladový slovník založený na počítačovom korpuze. Výsledkom ďalšieho dôležitého projektu (The Survey of English Usage) bol korpus hovorených textov známy ako London-Lund Corpus. Projekt sa realizoval za účasti R. Quirka, J. Svartika, D. Crystala a iných významných odborníkov. London-Lund korpus (približne 500 000 slov so značkovaním), ktorý tvorili nahrávky každodennej komunikácie, sa stal podkladom pre tvorbu podrobnej gramatiky anglického jazyka (Quirk, R. et. al: A Comprehensive Grammar of the English language, 1985).

Vznik korpusu International Corpus of English (ICE) sa datuje do začiatku 90-tych rokov minulého storočia. Korpus je jedinečný tým, že obsahuje reprezentatívne vzorky nielen britskej, ale aj kanadskej, juhoafrickej, honkongskej, indickej, írskej, jamajskej, novozélandskej, filipínskej a singapskej angličtiny (v jednotlivých moduloch, ktoré je možné dodatočne zakúpiť, alebo sú k dispozícii zadarmo). Korpus má ďalej obrovskú výhodu v tom, že hoci v základnej podobe obsahuje „len“ okolo 1 milióna slov, je plne tagovaný a parsovaný, je v ňom teda možné vyhľadávať kompletné gramatické informácie. Korpus sa používa cez prehľadné používateľské prostredie počítačovej aplikácie, ktorá umožňuje vyhľadávanie, zoradovanie výstupov, definovanie vzorcov vyhľadávania a iné dôležité funkcie. Jazykový materiál v korpusu ICE je členený podľa žánrov (kategórií textov), hovoreného a písaného slova, počtu hovoriacich, veku, vzdelania, pohlavia hovoriacich, frekvencie, televízneho alebo rádiového vysielania a iných kategórií, ktoré je možné pri vyhľadávaní obmedziť.

Korpus v prehľadnom menu zostavenom z ikon s najdôležitejšími funkciami umožňuje intuitívne ovládanie používateľom.

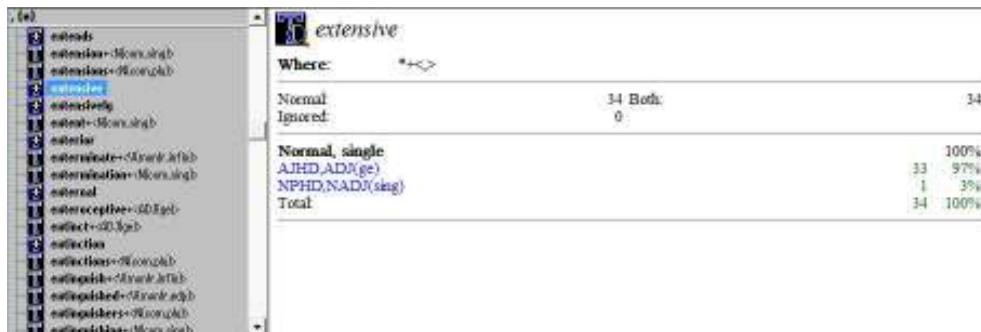

V nasledujúcej časti by sme radi predstavili základné funkcie korpusu ICE veľmi simplistickým spôsobom: jednoduchým popisom uvedených ikon.

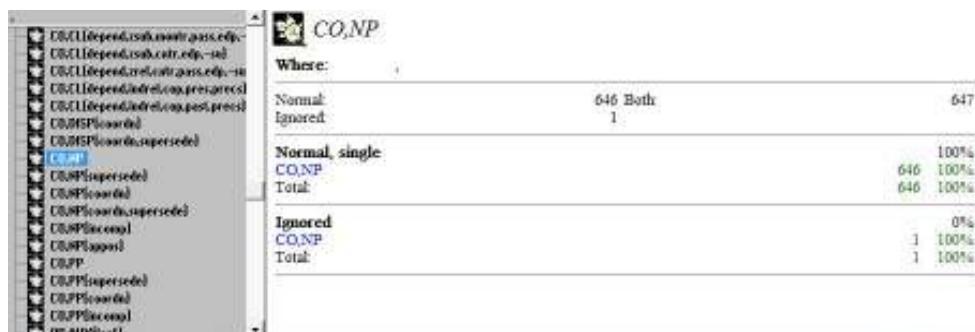
Prvá ikona (Map) slúži na zobrazenie základných štatistických informácií o korpuze a aktuálne nastaveného obmedzenia/filtrovania výsledkov. Štatistika sa zobrazuje pre aktuálne aktivovaný korpus.

Druhá ikona (Lexicon) sa používa na zobrazenie lexikónu (zoznamu slov a výrazov) z korpusu. Toto je ďalšia významná pridaná hodnota korpusu, pretože výskum v ňom je možné realizovať aj na základe vyhľadávania v zozname slov, ktorý poskytuje informácie o jednotlivých slovách v korpusе a o ich frekvencii.

Tretia ikona (Grammar) predstavuje súhrn všetkých identifikovaných gramatických vzťahov v korpusе. To znamená, že ak má výskumník potrebu v korpusе vyhľadávať konkrétné použitie gramatických (syntaktických a morfológických) kategórií, tieto kategórie si môže prezerať a vyhľadávať podľa nich. Okrem toho má možnosť sledovať ich štatistický výskyt.

Štvrtá ikona (Variable) slúži na definovanie sociolingvistickejch parametrov vyhľadávania, teda oklieštenie výsledkov vyhľadávania podľa rôznych kategórií v oblasti textu, počtu hovoriacich, ich veku, pohlavia, vzdelania, role, umiestnenia textu, rozsahu a frekvencie. Týmto spôsobom získava výskumník absolútну kontrolu nad skúmanou vzorkou.

Piata ikona (Node) sa používa na vyhľadávanie podľa preddefinovaného vzorca, ktorý sa zadá do polička. Po jeho zadaní korpus vyhľadá príslušný gramatický vzťah v textoch. Vzorec sa zadáva vo formáte funkcia, kategória, vlastnosť, Napríklad VB,VP (netranzitívne sloveso v prítomnom čase, činný tvar).

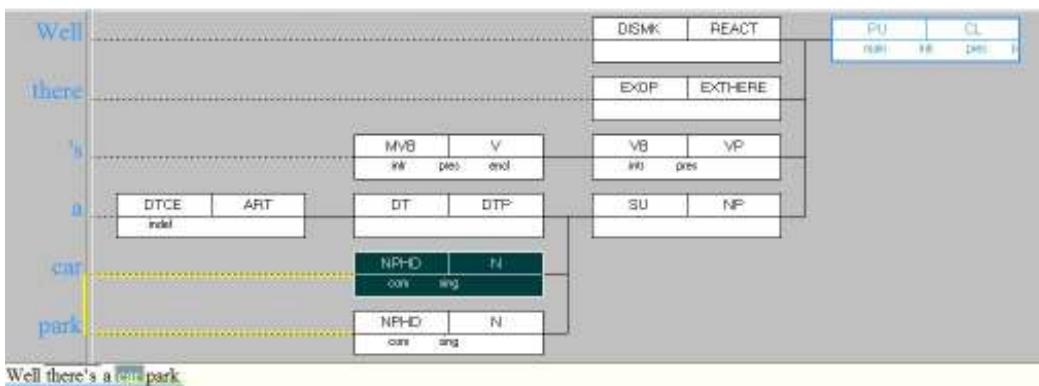
Šiesta ikona (Random) slúži na tvorbu náhodnej vzorky z korpusu. Po zadaní percenta úspešného použitia vety v náhodnej vzorke (teda veľkosti náhodnej vzorky) korpus vygeneruje zoznam náhodných viet, ktoré sa môžu použiť na štúdium príslušného lexikálneho alebo gramatického javu.

Siedma ikona (Text) slúži na vyhľadávanie jednoduchých textových fragmentov v korpusе. Po zadaní slova alebo skupiny slov sa tieto vyhľadajú v korpusе a výsledky sa prezentujú do nového okna.

Ósma ikona (New TFT) slúži na tvorbu vlastného vzorca vyhľadávania gramatických kategórií pomocou kombinovania dostupných kategórií. Túto funkciu považujeme za najdôležitejšiu funkciu korpusu ICE. Na nasledujúcom obrázku je napríklad znázornené vyhľadanie **podmetu v mennej vete v genitíve**.

Jednotlivé vety v korpusе je samozrejme možné zobraziť vo forme syntaktických stromov.

Posledné tri ikony (Open, Save, Options) v menu slúžia na ukladanie, otváranie korpusových výsledkov a nastavovanie programu.

Ako je zrejmé z uvedeného, International Corpus of English je vhodný nástroj na skúmanie gramatických vztahov na praktickom jazykovom materiáli.

K novším korpusom patrí aj British National Corpus (ďalej len BNC), ktorý vznikol v deväťdesiatych rokoch 20-teho storočia. BNC je tagovaný korpus, ktorý obsahuje 100 miliónov slov zo žánrovo pestrých písomných i hovorených textov. Písomné texty prevažujú; tvoria až 90 percent. Možnosti využitia hlavných funkcií tohto korpusu v lingvistickom výskume ilustrujeme na príklade analýzy slova *hand*. Naším cieľom je zistiť jeho výskyt v korpusе, najčastejšie kolokácie a distribúciu figuratívnych a doslovných významov. Lexéma HAND má štyri tvary: *hand*, *hands*, *handing*, *handed*. Keďže konverzia je angličtine bežným slovotvorným postupom predpokladáme použitie foriem *hand*, *hands* ako podstatného mena aj ako slovesa. Nasledujúca tabuľka zobrazuje výskyt hľadaného slova:

Word	Frequency	Forms
hand	33437	14
hand'	2	1
hand's-bre...	2	1
handt	1	1
hand-	5	4

Tabuľka č.1 Výskyt tvaru *hand* v BNC

Slovo *hand* sa objavilo v celom korpusе 33 437 krát.¹ Najčastejšie ako všeobecné podstatné meno v singulári (NN1 32 153-krát), ako sloveso v infinitíve (VVI 732-krát), ako sloveso v základnom tvari (VVB 90-krát), 5-krát ako slovo nezaradené do žiadnej kategórie (UNC) a len jedenkrát ako vlastné podstatné meno (NP0). Už na prvý pohľad je zrejmé, že použitie *hand* ako podstatného mena počtom vysoko prevyšuje slovesný tvar. Skratky so spojovníkom NN1-VVB a VVB-NN1 označujú prípady, v ktorých automatická kategorizácia nie je jednoznačná a úlohou používateľa je rozhodnúť do ktorej skupiny (podstatné meno alebo sloveso) slovo zaradí.

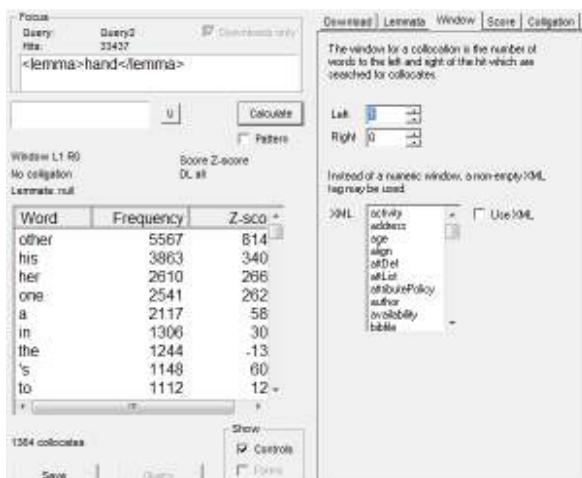
Flektívna morfémia –s v slove *hands* signalizuje množné číslo alebo tretiu osobu jednotného čísla. Tvar množného čísla (NN2) sa v korpusе vyskytol až 17 568-krát, zatiaľ čo sloveso v tretej osobe len 98-krát. Tvar *handing* sa v korpusе nachádza 732-krát ako príčastie a len 2-krát ako podstatné meno. Posledný z tvarov skúmanej lemy –*handed* sa objavil 1698- krát ako minulý čas plnovýznamového slovesa a 1219- krát ako minulé príčastie.

Z hľadiska identifikácie rozličných významov slova *hand* v angličtine je dôležitá ďalšia funkcia korpusu - zobrazenie konkordancií, teda viet, úryvkov alebo celého textu, v ktorom sa hľadané slovo nachádza. Nasledujúce vety sú príklady konkordancií pre slovo *hand*:

A00(408) He position to the daughters and hand Mum over to them.
 A02(104) In these changes unfold at first hand.
 A02(162) On the other hand it can bring about reconciliation
 A03(126) after bomb which blew off his left hand and forearm.
 A03(655) A vital source of first hand information is generated by
 seeing human rights abuses first hand.
 A03(698) Is, poverty and the availability of hand guns all play their part.
 A03(703) Can be hidden in the palm of the hand: pills, passport sized pictures
 A03(659) in subtle mind and a firm editorial hand were essential ingredients
 A04(414) in authentic work by an artist's own hand, which in the case of an oil
 A04(603) between monographs on the one hand, and catalogues or biographies
 A04(698) or has the best chance of a free hand.
 A04(934)

Tabuľka č.2 Ukážka konkordancií slova *hand* v BNC

Pretože celkový počet citácií lexémy HAND je príliš vysoký, skúmanú vzorku jazyka je nutné obmedziť, a to buď sústredením sa na najčastejšie kolokácie alebo náhodným výberom konkordancií. Sledovali sme teda kolokácie *hand* ako podstatného mena a následne ako slovesa. Dolu uvedená tabuľka zobrazuje príklad kolokácií podstatného mena *hand*:

Tabuľka č. 3 Kolokácie podstatného mena *hand*

Medzi najpočetnejšie kolokácie podstatného mena *hand* (NN1) patria po ľavej strane, teda slová predchádzajúce, zámená *other, his, her*, číslovka *one*, priamo nasledujú spojka *and* a predložky *to, in, on, over*. Tým istým postupom sme získali informácie o kolokáciách ostatných tvarov. Plurál *hands* predchádzajú privlastňovacie zámená a určitý člen *his, her, their, the* najčastejšie nasledujú predložky *of, on, in* a spojka *and*. Infinitív slovesa *hand* predchádzajú predložka *to*, zápor *n't* a modálne slovesá *should, would*, nasledujú predložka *over*, určitý člen *the* a osobné zámená *it* a *them*.

S určitým slovesným tvarom *hand* sa po ľavej strane spájajú osobné zámená *we, they, you, I*, po pravej strane sa najčastejšie objavujú zámená *them* a *me*, predložky *over* a *out*. Slovesný tvar *handing* predchádza predložka *of*, spojka *and*, určitý člen *the* a ďalšia predložka *before*, nasledujú predložky *over*, *out*, zámeno *it* a určitý člen *the*. Najčastejšie kolokácie tvaru minulého času *handed* sú po ľavej strane spojka *and* a zámená *he, she, I*, nasleduje predložka *over*, zámeno *it*, určitý člen *the* a privlastňovacie zámeno *her*.

¹ V BNC je možné pomocou funkcie rozdelenia (partition) vyhľadať aj výskyt slova v jednotlivých typoch textov.

Významy slova *hand* možno skúmať v závislosti od slovného druhu a slovných spojení, v ktorých sa opakovane objavuje, keďže existuje súvislosť medzi slovným druhom a významom slova. Vzorku konkordancií podstatného mena a slovesa *hand* sme následne zredukovali pomocou automatického náhodného výberu na 100 príkladov z oboch slovných druhov.

Významy *hand* ako podstatného mena

V skúmanej vzorke prevažuje použitie podstatného mena *hand* (ruka) v doslovnom význame (58-krát), najčastejšie v kolokácii s dynamickými slovesami vyjadrujúcimi pohyb ako sú *move, clap, squeeze, clutch, raise, take*. Dvanásťkrát bolo podstatné meno *hand* použité ako komponent zložených príavných a podstatných mien napríklad *hand-worked knots, hand shears, hand grenades*. V jednom prípade sme objavili chybu v kategorizácii slovných druhov:

- ...the er the bigger one the half A three, it erm they are meant really to be targeted for people coming through that they can hand information to. That's of course exactly why we introduced the er postal wallets.

V uvedenej vete *hand* nie je podstatné meno ale sloveso, znamená *odovzdať* (*informáciu*).

Prenesené významy slova sme identifikovali 29-krát. Pomerne často (16-krát) sa *hand* používa v predložkovej väzbe *on the other hand* (na druhej strane), ktorá plní funkciu dôležitého kohézneho prvku v teste. Vyjadrujeme ním kontrast medzi dvomi pohl'admi na osobu, vec, či záležitosť. Napríklad:

- ‘It isn't the drunkard who writes the drinking song’: he knew that. On the other hand, it isn't the teetotaller either. He put it best, perhaps, when he said that the writer must wade into life as into the sea, but only up to the navel.
- However, no accounting standard-setting body in the world has recognized them as serious propositions for replacing accruals accounting. On the other hand, cash flow accounting is practised in many public sector and non-profit organizations.

Prenesený význam majú aj ďalšie predložkové kombinácie s *hand*. Napríklad s predložkami *on a to* vo význame *nabízku, poruke*:

- Youngsters are forbidden to lie, steal, cheat and hurt others. You cannot always be on hand (and nor would you wish to be) to monitor your child.
- The one thing you do not do is to plant your tree and then start looking for something to use for ties, any more than you bash a stake in afterwards and damage the roots. Preparation for planting means having everything ready to hand before you start the job.

Taktiež spojenia *out of hand* (*okamžite, bez váhania*) alebo *hand in hand* (vyjadruje úzku spojitosť) nemôžeme chápať doslovne:

- But what about Jane herself? She had a mind of her own and what she wanted would in the end decide what was done. She might well reject him out of hand.
- This is why noise and horror go hand in hand — because madness and violence are senseless and arbitrary (violence is the refusal to argue), and the only response is wordless — to scream.

Hand sa tak ako aj iné časti ľudského tela objavuje v metonymických kolokáciách, v ktorých zastupuje celú osobu. Napríklad vo význame *pomôcť*:

- ‘Nothing to it, Father,’ the farmer told him as he drove away. ‘After all, if a priest can't get a helping hand in Ireland, where would he get one?’

Alebo s predložkou *in* (*mat' v rukách*):

- Manchester City are eighth in the table but, amazingly, only two points better off than Ipswich, although they have a match in hand.

Podobný význam má ustálené slovné spojenie *at the hand (s) of* (*pod vedením niekoho*):

- Paying for survival Your review of Raymond Bonner's ‘At the Hand of Man’(April 24th) is a ray of hope for those of us who live with dangerous wild animals. His book should prick the conscience of the wildlife conservationists in this part of the world, where the interests of thousands of villagers are subordinate.

Významy slovesa *hand*

Ako jednoslovné sloveso sa *hand* sa skúmanej vzorke jazyka vyskytlo v doslovnom význame *podat, odovzdať* len 11-krát. Napríklad:

- While he waited to **hand** her the fish, Twomey was not amused.
- He urged anyone finding the drugs to **hand** them to police.

V ostatných 89-tich prípadoch tvorí *hand* súčasť frázového slovesa. Frázové slovesá predstavujú sémantické jednotky s vlastným významom s rôznym stupňom transparentnosti. Napríklad v spojení *hand back* (odovzdať späť), ktoré sa objavilo 4-krát, si obidve zložky ponechávajú svoj význam. Významy ostatných frázových slovies (*hand* + adverbiálne častice) nepovažujeme za celkom doslovné. Z hľadiska frekvencie je jednoznačne najpočetnejšou časticou *over* (*hand over* 73-krát). Po *hand over*, keďže ide o tranzitívne sloveso, nasleduje predmet *odovzdať niečo alebo vydáť niekoho* (nepriateľovi). Napríklad:

- According to a shopkeeper, they went through the market forcing merchants at gunpoint to **hand over** money and gold.
- On March 1 the Libyan Secretary for Foreign Affairs, Ibrahim Bishari, said after a meeting in Cairo with the Russian Foreign Minister Andrei Kozyrev that Libya "is ready to **hand over** the two suspects for trial in front of a neutral court in any neutral country".

Ďalšie adverbiálne častice (*hand in/into – odovzdať*, *hand on – podať ďalej*, *hand out - rozdávať*, *hand round – roznášať*), ktoré sa však vo výskumnej vzorke vyskytli len sporadicky (spolu 12-krát), plnia rovnakú funkciu – dopĺňajú význam slovesa.

Z uvedených príkladov vyplýva, že prenesené významy slova *hand* sú častejšie ak ide o slovesný tvar, pokial' sa však podstatné meno *hand* vyskytuje v kolokáciách s preneseným významom, na rozdiel od slovesa, sú tiež väzby viac idiomatické, čiže významovo menej transparentné.

Záver

Korpusové nástroje sú z pohľadu jednoduchosti používania a relatívnej dostupnosti východiskom v situáciach, kde si nie je možné dovoliť terénny výskum, alebo je takýto výskum neefektívny. Z aplikačného hľadiska majú význam pri tvorbe slovníkov, učebnic, gramatických príručiek, používajú sa v preklade (bilingválne korpusy), v štúdiu sémantiky, výslovnosti (fonetické korpusy), napomáhajú lepšiemu pochopeniu interdisciplinárnych vztáhov v lingvistike. Ich využitie vo výskume si vyžaduje stredne vysokú mieru počítanovej zručnosti a štandardné hardvérové a softvérové požiadavky.

Literatúra

- ALEXANDER, L.G.: Longman English Grammar. London and New York: Longman, 1996. ISBN 0582558921
BIBER, D.: Variation across Speech and Writing. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. ISBN 0521425565
BIBER, D. - CONRAD, S. – REPPEN, R.: Corpus linguistics: investigating language structure and use. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 0521499577
BIBER, D.: University Language: A corpus-based study of spoken and written registers. Amsterdam: John Benjamins, 2006. ISBN 9027222967
The British National Corpus, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium.
Brown Corpus Manual. <http://icame.uib.no/brown/bcm.html> 30.5. 2011
Collins Cobuild English Language Dictionary. London: Collins, 1992. ISBN 0003700232
CONRAD, S. – BIBER, D.: Real Grammar: A Corpus-Based Approach to English. Pearson ESL, 2009. ISBN 0135155878
CRYSTAL, D.: The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. ISBN 0521401798
DEIGNAN, A.: Corpus - based research into metaphor. In: L. Cameron – G. Low (eds.): Researching and Applying Metaphor. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. s.177-199. ISBN 0521649641
FOX, G. – HOEY, M. – SINCLAIR, J.: Techniques of Description: Spoken and Written Discourse. London and New York: Routledge, 1993. ISBN 0415088054
HAIS, K. – HODEK, B.: Veľký anglicko-český slovník. Praha: Academia, 1992. ISBN 8020000674
HALLIDAY, M. – HASAN, R.: Cohesion in English. London and New York: Routledge, 1995. ISBN 082550416
HARTMANN, R. - STORK, F.C.: Dictionary of Language and Linguistics. Amsterdam: Applied Science, 1972. ISBN 0470356677
HOEY, M.: Patterns of Lexis in Text. Oxford: OUP, 1991. ISBN 0194371425
HOEY, M.: Textual Interaction: An Introduction to Written Discourse Analysis. London and New York: Routledge, 2000 ISBN 0415231698
HOEY, M.: Lexical Priming: A new theory of words and language. London: Routledge, 2005. ISBN 0415328624
HUTCHINS, J. W. - SOMERS, H. L.: An Introduction to Machine Translation. London: Academic Press Limited, 1992. ISBN 012362830X
JACKSON, H. – ZÉ AMVELA, E.: Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. CASSELL, 2000. ISBN 0304703956

- KENNEDY, G.: An Introduction to Corpus Linguistics. Addison Wesley Longman, 1998. ISBN 058223154X
- KVETKO, P.: English Lexicology. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 1996. ISBN 8088868130
- KVETKO, P.: Anglická frazeológia v teórii a praxi. Bratislava: UK, 1999. ISBN 8022313963
- Longman Dictionary of English Idioms. Harlow and London: Longman, 1991. ISBN 0582058635
- Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow: Longman, 1992. ISBN 0582842239
- Longman Active Study Dictionary. Harlow: Longman, 2005. ISBN 0582794544
- McENERY, T. – WILSON, A.: Corpus Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001. ISBN 9780748611652
- MOON, R.: Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford: OUP, 1998. ISBN 019823614X
- NESSELHAUF, N.: Collocations in a Learner Corpus. Amsterdam: John Benjamins, 2005. ISBN 1588115240
- O'DELL, F. – McCARTHY, M.: English Collocations in Use. Advanced. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. ISBN 0521707803
- O'DELL, F. – McCARTHY, M.: English Phrasal Verbs in Use: Advanced. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 0521684188
- PALMER, F.R.: Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. ISBN 0 521 283 76 0
- PARTINGTON, A.: Patterns and Meanings: Using Corpora for English Language Research and Teaching. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 1998. ISBN 1556193963
- QUIRK, R. et al.: *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman, 1972. ISBN 058252444X
- QUIRK, R. et al.: A Comprehensive Grammar of the English Language. Harlow: Longman, 1985. ISBN 0582517346
- Reference Guide for the British National Corpus (XML Edition) edited by Lou Burnard, February 2007. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/docs/URG/> 30.5. 2011
- REPPEN, R.: Using Corpora in the Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780521769877
- SCOTT, M. – TRIBBLE, CH.: Textual Patterns. Key words and corpus analysis in language education. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. ISBN 9027222940
- SEIDL, J. – McMORDIE, W.: *English Idioms*. Oxford: Oxford University Press, 1988. ISBN 0194327752
- SINCLAIR, J.: Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991. ISBN 0194371441
- SINCLAIR, J.: Reading Concordances. Pearson ESL, 2003. ISBN 9780582292147
- SINCLAIR, J.: Trust the text : Language, corpus and discourse. London: Routledge, 2004. ISBN 0415317681
- SINCLAIR, J. – BONINI, T.E. : Essential Corpus Linguistics. London: Routledge, 2007. ISBN 0415438446
- STEFANOWITSCH, A. – GRIES, S.T (ed.): Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy. Mouton de Gruyter, 2007. ISBN 9783110198270
- STUBBS, M.: Text and Corpus Analysis. Oxford: Blackwell, 1996. ISBN 9780631195122
- STUBBS, M.: Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. Oxford: Blackwell, 2001. ISBN 063120833X
- TEUBERT, W. – ČERMÁKOVÁ, A.: Corpus Linguistics: A Short Introduction. London: Continuum, 2007. ISBN 0826494811
- Using Xaira under Windows. Reference Guide to the Windows Client
<http://www.oucs.ox.ac.uk/rts/xaira/Doc/refman.xml> 30.5. 2011
- WICHMANN, A. – FLIGELSTONE, S. – McENERY, T. – KNOWLES, G. (eds.): Teaching and Language Corpora. London and New York: Longman, 1997. ISBN 0582276098

Mgr. Martin Mačura, PhD.

Mgr. Elena Ciprianová, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa

Štefánikova 67, 949 74 Nitra

Slovakia

e-mail martin.macura@columbus.sk; eciprianova@ukf.sk

ABSTRACT

The paper aims at multilingualism, which is in terms of the EU understood dichotomously: 1) multilingualism expresses one's ability to use multiple languages; 2) multilingualism is also the coexistence of different languages on a common geographic area. In theory, each official language of the EU automatically becomes the working language of the Union. (The EU currently has 23 official and working languages). But in practice, the situation in the use of languages is different. All official languages should be equal, but they are not equal as regards the extent of their use in various institutions of the Union. Another phenomenon we deal with is so-called foggy language of the EU documents and the impact of Eurospeak, which leads to reduction in vocabulary and grammar of so-called small languages.

Jedným z klúčových princípov, na ktorých je založená Európska únia je princíp rozmanitosti, o čom svedčí aj samotné motto EÚ: *Zjednotení v rozmanitosti. (Unie dans la diversité)*. Táto rozmanitosť sa o.i. prenáša aj do rozmanitosti jazykovej, alebo do tzv. viacjazyčnosti. Podľa Oznamenia Komisie *Nová rámcová stratégia pre viacjazyčnosť* z 22. novembra 2005 „práve táto rozmanitosť robí z Európskej únie, čím je: žiadnen „taviaci kotol“, v ktorom sa roztápajú všetky rozdiely, ale spoločný domov, v ktorom sa rôznorodosť oslavuje, a v ktorom sú početné materinské jazyky zdrojom bohatstva a cestou k väčšej solidarite a vzájomnému porozumeniu“ (dostupné na <http://eu-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN>; sk:PDF, 1. 7. 2010). V tomto istom dokumente termín viacjazyčnosť označuje „novú oblasť politiky Komisie podporujúcu atmosféru priaznivú pre všetky jazyky, v ktorej sa môžu pozitívne vyvíjať výuka (sic!) a štúdium rôznych jazykov“ (dostupné na <http://eu-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:sk>: PDF, 1.7.2010) Pojem **viacjazyčnosť** je v ponímaní EÚ chápány dichotomicky. 1) Viacjazyčnosť vyjadruje *schopnosť človeka používať viacero cudzích jazykov*. 2) Viacjazyčnosťou sa taktiež označuje *koexistencia navzájom rozdielnych jazykov na spoločnom geografickom území* (v našom prípade v rámci EÚ). Európska komisia považuje viacjazyčnosť za jednu z klúčových hodnôt európskeho integračného projektu.¹ Po rozšírení Únie v roku 2007 bol termín *mnohojazyčnosť* nahradený súčasným pomenovaním *viacjazyčnosť* a následne bola viacjazyčnosť vyčlenená ako samostatná politická agenda, ktorú spravuje **komisár pre viacjazyčnosť**. V súčasnosti v kresle komisára pre viacjazyčnosť sedí cyberská eurokomisárka Androulla Vassiliouová. Okrem toho je tiež zodpovedná za prekladateľské služby v rámci celej EÚ. Viacjazyčnosť má aj svoj portál na stránkach Komisie, ktorý sa venuje jazykovej rozmanitosti, jazykovému vzdelávaniu a výučbe jazykov, prekladom a tlmočeniu. Obsah si môžete prečítať vo všetkých 23 jazykoch na tomto odkaze <http://europa.eu/languages/>.

Politika viacjazyčnosti EÚ sleduje tri hlavné ciele:

- podpora zdravej viacjazyčnej ekonomiky;
- podpora spoločenskej integrácie cez lepšie znalosti a akceptáciu jazykov a umožnenie prístupu občanov k legislatíve, procedúram a informáciám o EÚ v ich vlastnom jazyku;
- motivácia ľudí k vlastnému jazykovému vzdelávaniu a podpora lingvistickej rôznorodosti spoločnosti, podpora štúdia jazykov a jazykovej rozmanitosti v spoločnosti.²

Viacjazyčnosť je aj v súčasnosti veľmi horúcou tému, ktorou sa zaoberejú jednotlivé inštitúcie EÚ. Dôkazom toho je o.i. *Uznesenie Európskeho parlamentu z 24. marca 2009 o viacjazyčnosti: devíza pre Európu a spoločný záväzok* (2008/2225(INI)). V ňom sa uvádzá, že „jazyková a kultúrna rozmanitosť významným spôsobom ovplyvňuje každodenný život občanov Európskej únie v dôsledku prieniku médií, rastúcej mobility, migrácie a postupu globalizácie“ (dostupné na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA->

¹ Porovnaj oficiálnu webovú stránku EK http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_sk.htm

² Porovnaj <http://eu-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:sk:PDF>

20090162+0+DOC+XML+V0//SK, 2.7.2010) a Európsky parlament sa domnieva, že „európska jazyková rozmanitosť predstavuje hlavnú kultúrnu devízu a bolo by nesprávne, keby sa Európska únia obmedzila na jedený hlavný jazyk“ (dostupné na [Zmienky o rovnosti jazykov jednotlivých členských štátov EÚ nachádzame v samotných zakladajúcich zmluvách:](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0162+0+DOC+XML+V0//SK, 2.7.2010).</p></div><div data-bbox=)

- *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele* (z r.1951), článok 100;
- *Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva* (z r.1957), článok 248;
- *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva* (z r.2003), článok 314;
- *Lisabonská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva*, (z r.2007), článok 7;
- *Charta základných práv Európskej únie* (z r.2007), článok 21 a 22.

Prvé štyri zmluvy deklarujú, že všetky ich jazykové verzie sú úplne autentické.

Ako príklad uvádzame text článku 7 *Lisabonskej zmluvy*:

„Táto zmluva, nazvaná Lisabonská, je vyhotovená v jedinom origináli v anglickom, bulharskom, českom, dánskom, estónskom, fínskom, francúzskom, gréckom, holandskom, írskom, litovskom, lotyšskom, maďarskom, maltskom, nemeckom, poľskom, portugalskom, rumunskom, slovenskom, slovinskem, španielskom, švédskom a talianskom jazyku, pričom texty v každom z týchto jazykov sú rovako autentické a uložia sa v archívoch vlády Talianskej republiky, ktorá pošle overenú kopiu každej zvlád ostatných signatárskych štátov“ (Článok 7).³

V *Charte základných práv Európskej únie* sa v článku 21 hovorí o nediskriminácii, o.i. aj jazykovej a v článku 22 sa **kultúrna, náboženská a jazyková rozmanitosť** uznáva ako **občianske právo**.⁴

Takto je rovnoprávnosť všetkých úradných jazykov definovaná a stanovená v základných a zakladajúcich zmluvách EÚ. Pojmy úradný a pracovný jazyk boli po prvý krát spomenuté v *Nariadení Rady č.1 z 15. apríla 1958 o používaní jazykov v Európskom spoločenstve pre atómovú energiu* (Ú. v. ES 17, 6.10.1958, s. 385/58).⁵ Komisia vymedzuje dva hlavné nároky, ktoré sa vzťahujú na jazyky s úradným a pracovným statusom:

1. Inštitúciám EÚ je možné zaslať dokument v akomkoľvek z týchto jazykov a tie naň odpovedia v tom istom jazyku.
2. Nariadenia a iné legislatívne dokumenty EÚ sa uverejňujú v úradných a pracovných jazykoch, to isté platí napr. o Úradnom vestníku EÚ.⁶

V teoretickej rovine sa takýmto spôsobom každý oficiálny jazyk automaticky stáva aj pracovným jazykom Únie. (V súčasnosti má EÚ 23 oficiálnych a pracovných jazykov.) Pozrite sa však, aká je situácia v používaní jazykov v praxi. Všetky úradné jazyky sú sice rovnoprávne, ale nie sú si celkom rovné, čo sa týka miery ich používania v jednotlivých inštitúciach Únie. Podľa článku 6 vyššie spomenutého Nariadenia Rady č.1 z roku 1958 „Podrobnosti o používaní jazykov môžu orgány spoločenstva ustanoviť svojimi vnútornými predpismi“ (dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:01:01:31958R0001%2801%29:SK:PDF>, 6.7.2010). A tak sa stalo, že jazyky majú v jednotlivých inštitúciach EÚ rôzne statusy. Inštitúcie EÚ si pre každodenné používanie môžu určiť tzv. pracovné jazyky, keďže sa z časových a finančných dôvodov len málo pracovných dokumentov prekladá do všetkých jazykov.⁷ V roku 1958 to bola francúzština a angličtina. Dnes sú pracovnými jazykmi Európskej komisie vo všeobecnosti na prvom mieste angličtina, potom francúzština a na treťom mieste pribudla nemčina. Európsky parlament využíva oveľa širšiu paletu, ktorá zodpovedá potrebám jeho členov.

Už dlhšiu dobu sa však otvorené hovorí o monopole angličtiny, o jej neotrasiteľnej hegemónii. Ivo Samson, člen Jazykovej skupiny Národného konventu o EÚ, v článku *EÚ: Ako prežiť rôznorodosť v jednote* cituje Gret Hallerovú, švajčiarsku „ombudsmanku“ pre ľudské práva v Bosne a Hercegovine v roku 1999: „Nikto nevenuje pozornosť tomu, čo hovoríte, ak to nepoviete po anglicky, pretože angličtina je jazykom moci“ (Hallerová, citované podľa Samson, 2007). Na dokumentáciu tohto javu si môžeme uviesť ilustratívnu tabuľku o počte preložených strán v jednotlivých rokoch a o jazykoch, do ktorých sa v GR prekladalo.

³ Celé znenie Lisabonskej zmluvy je dostupné online na <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SK:HTML>

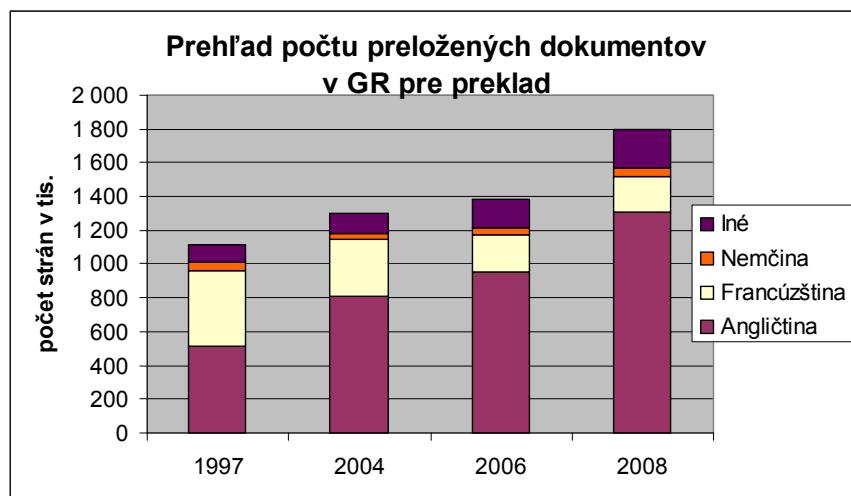
⁴ Porovnaj <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:SK:PDF>

⁵ Dostupné online na

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:01:01:31958R0001%2801%29:SK:PDF>

⁶ Porovnaj http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_sk.htm

⁷ Každý pracovný deň sa napríklad v Bruseli koná približne 550 pracovných stretnutí, počas ktorých by sa malo tlmočiť z každého jazyka do každého a všetky podkladové materiály by sa mali vyhotoviť vo všetkých jazykových verziách.

Graf 1 Prehľad počtu preložených dokumentov v GR pre preklad

Euroskeptici hovoria o nemožnosti, o ilúzii rovnocennosti všetkých jazykov a situáciu 23 oficiálnych jazykov nazývajú *Eurobabylonom*, či *EUtopiou*. Kritici jazykovej politiky EÚ dokonca hovoria o zneužívaní jazyka pre politické účely. Ich tvrdenia sa zakladajú na premíse, že jazyk je jedným z hlavných znakov národnej identity. Ak je táto premísa pravdivá, predpokladá sa, že osud národa bude taký, ako osud jeho jazyka v nadnárodnom spoločenstve, akým je aj EÚ.

Proces preberania legislatívy EÚ, aproximácia práva, má za následok obohacovanie inventára slovnej zásoby slovenského jazyka a tiež redefinovanie niektorých už existujúcich slovných jednotiek. Mnoho jazykových zmien sa udalo v relatívne krátkom časovom období. Spomínajúc jazykové zmeny, musíme súhlasíť s tvrdením V. Krupu, že „absolútna horná hranica, ktorú by suma jazykových zmien za istú časovú jednotku nemala prekročiť, je daná komunikatívne; jazyk môže plniť svoju hlavnú funkciu iba vtedy, ak je dostatočne zrozumiteľný jazykovému spoločenstvu ako celku“ (Krupa, 1997, 4). Tu sa nám otvára otázka, do akej miery sú termíny používané v súvislosti s Európskou úniou zrozumiteľné pre širokú verejnosť. Do akej miery sú zrozumiteľné všetky výpožičky a kalky (*acquis communautaire, komunitárny, komitológia*), všetky xenotermíny (*pluralizmus, subsidiarita, ombudsman, konvergenčné kritériá*) a všetky nejasné formulácie (*Ak ústava prenesie na Úniu výlučnú právomoc v určitej oblasti, len Únia môže vykonávať zákonodarnú činnosť a prijímať právne záväzné akty, pričom členské štáty tak môžu urobiť len vtedy, ak ich na to splnomocní Únia, alebo na vykonanie aktov Únie*).

V prostredí Európskej únie vzniká nový inštitucionálny jazyk tzv. *eurospeak*, ktorý vstupuje do jazyka všetkých členských štátov a má za následok vznik tzv. euroslovenčiny, euroangličtiny, eurofrancúzštiny a ďalších národných „eurojazykov“. Emma Wagnerová, ktorá má 30-ročné skúsenosti s prácou prekladateľa pre Európsku komisiu, dokonca nazýva eurospeak chorobou (Wagnerová, 2001). Tak ako eurospeak ovplyvňuje tzv. malé jazyky, medzi nimi slovenčinu, tak má neblahý vplyv aj na angličtinu. Euroangličtina vzniká v procese, keď anglické texty netvoria rodení Briti, či Američania (alebo iné príslušnosti, ktorých materinskou rečou je angličtina), ale často iné národnosti – Francúzi, či Gréci, ktorí do angličtiny premietajú slová, štruktúry zo svojho materinského jazyka. Ďalšou špecifikou eurospeaku sú veľmi nejasné formulácie (ako sme poukázali o.i. aj v častiach o syntaxi). Možno súhlasíť s E. Wagnerovou, ktorá ho charakterizuje ako „*foggy language*“ (*hmlistý jazyk*), ktorého hlavným cieľom je prostredníctvom nejasných formulácií nadobudnúť dojem politického konsenzu (Wagnerová, 2001).

Za tento jav – zahľenosť jazyka – sú teda zodpovední najmä tvorcovia dokumentov EÚ, ale do istej miery aj prekladateľské a tlmočnícke normy, ktoré potláčajú tradície a zdôrazňujú funkčný aspekt. Ďalšími faktormi, ktoré nespornie majú svoju pôsobnosť, sú interakcia kultúr, národov a jazykov, ich neustály a tesný kontakt. Zakladateľské členské štáty, ktoré sú si príbuzné po jazykovej aj kultúrnej stránke, mali vytvorené isté koncepcie, ktoré potom ďalšie pristupujúce krajinu, jazykovo aj kultúrne odlišné, nedobrovoľne prijali s dobrovoľným vstupom do EÚ.

Potreba istej unifikácie aj na jazykovom poli je nesporná. Európska únia predstavuje zvláštny právny systém. Únia musí rešpektovať suverenitu členských štátov a jej orgány sa musia dorozumievať s občanmi v ich jazyku. Avšak jazykové zásady, ktoré sa väčšinou odvodzujú od anglického, nemeckého úzu, sa často krát nezhodujú s úzom tzv. malých jazykov. Dôsledky môžeme pozorovať aj v našom spisovnom jazyku, a to konkrétnie vznik novej právnej a administratívnej terminológie, nejednotnosť písomného prejavu, atď.

„Treba povedať, že jazykový úzus vychádza vždy zo špecifických čírt a jeho nedotknuteľnosť sa umocňuje tou mierou, akou jeho nositeľ – národ komunikoval s inými národmi, s ktorými si navzájom rozširovali oblast výrazových prostriedkov. Možné to bolo v rámci spoločenstva slovanských národov, ktorých kontakty sa mohli úspešne rozvíjať nielen vďaka jazykovej a geografickej blízkosti, ale aj vďaka spoločnému historickému cieľu. K podobnému zblženiu

však nemohlo dôjsť medzi národní, ktorých kultúrny a spoločenský život vychádzal z diametrálne odlišnej tradície, a teda aj z diametrálne odlišného základu jazykov“ (Franek, 1997, 44).

Situáciu stredu rôznych kultúr, čo platí aj pre Úniu, charakterizuje výraz *kultúrny šok* a ďalším javom, s ktorým sa v rámci EÚ stretávame je *komunikačný šok*. K tomuto druhu „šoku“ dochádza pri stretnutí „príslušníkov odlišných, zväčša jazykovo i kultúrne od seba navzájom vzdielených spoločenstiev, a to za situácie, keď sa akútne pociťuje potreba výmeny informácií“ (Krupa, 1997, 5). V tejto situácii sa s jazykom dejú nevyhnutné zmeny:

- radikálna simplifikácia gramatiky i radikálnu redukciu slovníka;
- skromný inventár slov implikuje vysokú mieru polysémie, i značnú individuálnu a lokálnu variabilitu, ba až nestálosť;
- zo slovotvorných postupov jednoznačne prevláda kompozícia;
- redukuje sa morfológia, inventár gramatických kategórií aj syntax, nehovoriac o štýlistickom bohatstve (Hock, citované podľa Krupa, 1997, 5).

Redukciu slovnej zásoby a gramatiky možno pokladať za regres a o vplyve *eurospeaku* možno z nášho pohľadu konštatovať, že jednotlivé jazyky skôr deformuje ako obohacuje. Naša vlastná kultúrna a jazyková identita sa pod vplyvom iných kultúr a jazykov mení a niekedy aj pomaly vytráca. Keby sme sa na jazykové zmeny pozerali len cez prizmu parametra prirodzenosti, hned' sa dajú konštatovať viaceré neprirodzených elementy z hľadiska lexikálno-formálno-gramatického.

Literatúra

- BORÁKOVÁ, V. 2008. Nové stratégie pôsobenia Kancelárie Generálneho riaditeľstva EK pre preklad. In *Odborný preklad* 3. [online]. Bratislava : AnaPress, 2008. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.sspol.sk/files/op3.pdf>>. ISBN 80-89137-46-6. s. 71-82.
- CABRÉ, M. T. 1998. *Terminology : Theory, methods and Applications*. Amsterdam : John Benjamins Publ. Company, 1998. 247 s. ISBN 90-272-1634-7.
- DEKANOVÁ, E. 2009. *Kapitoly z teórie a didaktiky prekladu odborných textov*. Nitra : UKF, 2009. 151 s. ISBN 978-80-8094-598-5.
- ETICKÝ KÓDEX VIACJAZYČNOSTI. [online]. 2006. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/pdf/multilinguisme/code_conduct_multilingualism_sk.pdf>
- EURÓPSKY PARLAMENT V ČÍSLACH. [online]. 2009. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1768>>.
- FIGHT THE FOG. [online]. 2001. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/eu/fight_the_fog_en.pdf>.
- FINDRA, J. 2004. *Štýlistika slovenčiny*. Martin : Osveta, 2004. 232 s. ISBN 80-8063-142-5.
- FLÜCKIGER, A. 2005. Le multilinguisme de l'Union européenne : un défi pour la qualité de la législation. In *Jurilinguistique-Jurilinguistics: entre langue et droit - Between Law and Language*. [online]. Bruxelles, Montréal : Bruylant/Thémis, 2005. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <<http://doc.rero.ch/lm.php?url=1000,43,3,20090116173810-YU/Multilinguisme.pdf>>. s. 339-346.
- FRANEK, L. 1997. *Štýl prekladu*. Bratislava : VEDA, 1997. 160 s. ISBN 80-224-0466-7.
- CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV. [online]. 2007. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:SK:PDF>>.
- JAZYKY EURÓPY. [online]. 2008. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/education/languages/at-a-glance/doc1458_sk.htm>.
- JAZYKOVÁ POLITIKA EÚ. [online]. [s.a.]. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_sk.htm>.
- JESENSKÁ, P. 2007. Eurospeak and ELF – English as a Current Global Lingua Franca. In *Topics In Linguistics : politeness and Interaction*. [online]. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2007. [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <<http://www.fhv.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=2441&ID=657>>. ISSN 3836/2007. s. 62-67.
- KRUPA, V. 1997. Osud jazyka za podmienok interkultúrneho kontaktu. In *Language and Culture in Contacts. Jazykovedný časopis*. [online]. 1997, roč. 48, č. 1 [cit. 2010-12-09]. Dostupné na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1997/1/jc1997_1.pdf>. s. 3-8.
- LISABONSKÁ ZMLUVA. [online]. 2007. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SK:HTML>>.
- NARADENIE RADY Č.1... . [online]. 1958. [cit. 2010-07-01]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:01:01:31958R0001%2801%29:SK:PDF>>.

NOVÁ RÁMCOVÁ STRATÉGIA . . . [online]. 2005. [cit. 2010-07-01]. Dostupné na internete: <<http://eu-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:sk:PDF>>.

OZNÁMENIE KOMISIE . . . [online]. 2005. [cit. 2010-12-05]. Dostupné na internete: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0509:FIN:SK:PDF> >.

PRÍRUČKA ÚPRAVY DOKUMENTOV. [online]. [s.a.]. [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/translation/slovak/guidelines/documents/manual_precedents_sk.pdf>.

SAMSON, I. 2007. EÚ: Ako prežiť rôznorodosť v jednote. In Týždeň. [online]. 2007, č. 10 [cit. 2010-12-04]. Dostupné na internete: <www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/147>.

ŠKRLANTOVÁ, M. 2005. *Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni*. Bratislava : AnaPress, 2005. 174 s. ISBN 80-89137-19-9.

TRANSLATION TOOLS AND WORKFLOW. [online]. 2009. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/brochures/tools_and_workflow_en.pdf>.

ÚRADNÉ JAZYKY EÚ. [online]. 2009. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_sk.htm>.

UZNESENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU . . . [online]. 2009. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0162+0+DOC+XML+V0//SK>>.

VIACJAZYČNOSŤ: DEVÍZA PRE EURÓPU. [online]. 2008. [cit. 2010-08-28]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/com/inventory_sk.pdf>.

VIACJAZYČNOSŤ – CUDZIE JAZYKY V EÚ. [online]. 2008. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/vzdelavanie0/oznam_liniek/viacjazycnost---cudzie-jazyky-v-eu>.

WAGNEROVÁ, E. 2001. Eurospeak – Fighting the Disease. In *Cultivate Interactive*. [online]. 2001, č. 4 [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cultivate-int.org/issue4/eurospeak>>.

ZMLUVA O ZALOŽENÍ EURÓPSKEHO SPOLOČENSTVA UHLIA A OCELE. [online]. 1951. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <[http://aprox.government.gov.sk/iap/regtrans.nsf/b58c0b72ad9dc5e1c1256a31003a4dfa/73f00428270e2bef412569d8003599a0/\\$FILE/2625-01_151K00-257zapr.pdf](http://aprox.government.gov.sk/iap/regtrans.nsf/b58c0b72ad9dc5e1c1256a31003a4dfa/73f00428270e2bef412569d8003599a0/$FILE/2625-01_151K00-257zapr.pdf)>.

ZMLUVA O ZALOŽENÍ EURÓPSKEHO HOSPODÁRSKEHO SPOLOČENSTVA. [online]. 1957. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/index.htm>>.

ZMLUVA O ZALOŽENÍ EURÓPSKEHO SPOLOČENSTVA. [online]. 2003. [cit. 2010-07-02]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/index.htm>>.

Článok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 084-034UKF-4/2010: Nová koncepcia aditívneho modulu cudzojazyčného vzdelávania: Historicko-kulturologické minimum pre nefilológov.

Mgr. Lenka Michelčíková, PhD.
Jazykové centrum
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovakia
e-mail: lmichelcikova@ukf.sk

ABSTRACT

The article shows Stefan Szuman's conception of humour, satire and joke in literature. Stefan Szuman (born 1889 in Toruń, died in 1972 in Warsaw) was a Polish professor of psychological pedagogy, a doctor of medicine and a doctor of philosophy. He created original conception of humour, satire and joke in literature and he explained different types of humour and shown relations between types of humour and types of human characters. Stefan Szuman visited Czechoslovakia before the second world war and he kept many contacts with Bohemian and Slovakian scientists (e. g. prof. František Seracký, The Carol University of Prague), scientific magazines and Polish-Czech Society.

Stefan Szuman (1889–1972)¹ byl profesorem Jagellonské univerzity v Krakově (v letech 1928–1939 a 1945–1960), doktor medicíny (absolvoval Univerzitu Ludvíka Maximiliána Bavorštíkova v Mnichově v r. 1914), doktor filozofie v oblasti psychologie a pedagogiky (Poznaňská univerzita, 1926), docent pedagogické psychologie (habilitace také na Poznaňské univerzitě, 1927), teoretik umění a literatury, teoretik literárního překladu (autor knihy *O kunszcie i istocie poezji lirycznej*, 1948²), psal také poezii (je autorem sbírky básní *Drzwi uchylone* vydané pod pseudonymem Łukasz Flis v r. 1933³).

Český čtenář zná Szumana jen ze dvou drobných textů *Estetická výchova v nové polské škole* (z r. 1946)⁴ a *Tři divadla pro děti a mládež v Krakově* (z r. 1947)⁵, ale jeho jméno je přítomno ve dvou důležitých biografických publikacích vydaných v Praze – v *Pedagogické encyklopedii* (1940)⁶, autorem hesla je Jan Uher, a ve *Slovníku pedagogů* (2001)⁷ sestaveném Miroslavem Ciperem,jenž je zároveň autorem Szumanova hesla.

Vědecký a literární odkaz Stefana Szumana není českému čtenáři více znám, což je škoda. Szumanovy styky s českými zeměmi mají počátek již ve 20. letech 20. století, kdy se v r. 1928 zúčastnil Mezinárodního kongresu výuky kreslení a výtvarné výchovy v Praze, o kterém informoval ve svém článku v časopise Szkoła Powszechna (v r. 1928)⁸. Před druhou světovou válkou byl Szumanovým hostem v rámci činnosti Towarzystwa Polsko-Czeskiego (Polsko-české společnosti) v r. 1933 v Krakově psycholog z Karlovy univerzity v Praze prof. František Seracký, což bylo zdokumentováno i fotografiemi.⁹ Dokud nebude proveden genealogický průzkum rodu Szumanů, do sféry legend můžeme počítat domněnku, že jeho příjmení Szuman pochází z češtiny (od šum, šumět).

¹ M. M. Tytko, *Szuman Stefan Bolesław Teodor* (heslo), in: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, sv. 9, Lublin, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2008, s. 312-314, bibliogr.; M. M. Tytko, *Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę*, Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009 [v tisku].

² S. Szuman, *O kunszcie i istocie poezji lirycznej*, Toruń, Poligrafika, 1948, série: Monografie Literackie Poligrafiki (série B), 292 s.

³ Łukasz Flis [S. Szuman], *Drzwi uchylone [Poezje]*, Warszawa, Ferdynand Hoesick, 1933, 188 s.

⁴ S. Szuman, *Rozhledy po problémech, Estetická výchova v nové polské škole*, přel. Mirko Manžel, Pedagogická revue (Praha), 1946, s. 216–218.

⁵ S. Szuman, *Tři divadla pro děti a pro mládež v Krakově*, přel. Mirko Manžel, Štěpnice (Praha), roč. 1, 1946–1947, březen 1947, č. 12, s. 362–364.

⁶ J. Uher, *Szuman Stefan*, in: *Pedagogická encyklopédie*, red. Otakar Chlup, Josef Kubálek a Jan Uher, 3. díl, Praha, Novina, 1940, s. 43.

⁷ M. Ciper, *Szuman Stefan Bolesław (1889-1972)*, in: Miroslav Ciper, *Slovník pedagogů*, Praha 2001, s. 470.

⁸ S. Szuman, *Z Międzynarodowego Kongresu Wychowania Artystycznego w Pradze*, Szkoła Powszechna, roč. 9, 1928, č. 4, s. 295-304.

⁹ Fotografie se nacházejí v Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie (ulice Stefana Kazimierza Hankiewicza 1, 02-103 Warszawa), signatura I-N-1155. Na fotografích je spolu s prof. Serackým a jeho manželkou kromě Szumana také tajemník Polsko-české společnosti E. Błoński.

Z literárněvědného hlediska, zejména sféry pojetí humoru a vtipu, stojí za povšimnutí, že Szuman je autorem studie *O dowcipie i humorze (szkic psychologiczny)*¹⁰ z r. 1936, kde se věnoval otázkám humoru v životě a literatuře. Ve své studii Szuman prezentoval svůj vlastní názor zmíněných problémů mimo jiné z hlediska filozofického a výchovného aspektu (humor také vychovává člověka, výchova literaturou). V našem příspěvku proto chceme podat náčrt Szumanovy „humorologie“ (původní Szumanův článek by v celém rozsahu bylo vhodné rovněž přeložit do češtiny a zveřejnit u jiné příležitosti ve specializovaném časopise jako – podle mého názoru – nejlepší polské pojetí problematiky humoru a vtipu, které je stále aktuální v humanitních vědách, v to počítaje literární vědu).

Szuman rozdělil lidi na 1) vtipné, 2) lidi s humorem, odlišoval také tzv. „smysl pro humor“ (intelektuálně-emoční dispozici charakteru člověka). Hledal odpovědi na obecné výzkumné otázky typu: co je to humor jako takový? čím se humor liší od vtipu? proč je humor důležitý v lidském životě? Představil přitom vlastní, originální „filozofii humoru“, která vyplývala z jeho filozofie pojetí života (filozofie afirmace života, souhlasu se životem, smíření se s životem, něm. *Lebensphilosophie*).

Clověk, který je vyrovnaný se životem, disponuje hlubokým smyslem pro humor, jenž mu umožňuje odstup od negativních životních událostí, s nimiž se na cestě životem setkává. O humoru Szuman napsal:

„Zdá se mi, že lidi můžeme zásadně rozdělit na dva druhy vtipkujících. Na takové, kteří vtipkují, protože jsou veselí. A na takové, kteří vtipkují, aby jim bylo veseleji. (...) Uvedené rozdělení už do jisté míry dovoluje rozlišit obsah pojmu humor a vtip. Lidé s humorem nemusí být vtipní. Lidé vtipní nemusí mít humor. Pokud však lidé s humorem, tzn. veselí, mají vtip, vytváří se u nich snadno tzv. smysl pro humor, který už není jenom veselostí, ale určitým veselým pohledem na věci, které nemusí být nutně veselé. Smysl pro humor spočívá v tom, že nebereme příliš vážně chyby lidské povahy, ani její příliš vysoké nároky, a to jak vlastní, tak cizí. Smysl pro humor neutralizuje vlastní i cizí psychické újmy, je protikladem sentimentalnosti, utrpení a patosu. Vtip v podstatě patří do sféry intelektu, humor patří prvotně do oblasti citů. Skutečný humor je pocitem veselým, podaným jako dobré víno v čistém krystalu vyzcelovaného vtipného myšlení. Humor spočívá nejen na pocitech, ale také na intelektuálním názoru, který oceňuje skutečné proporce emocionálních záchravů a subjektivních nálad, jimž podléháme. Takový humor s příměsi vtipu neutralizuje sentimentalismus, harmonizuje emocionální vzrušení a utěšuje vybublávající patos. Díky své funkci je humor zdrojem a výrazem síly, energie a ovládání sebe sama i druhých. Vtip vyplývající ze smyslu pro humor nejen rozesmává, ale pomáhá. Humor osvobozuje, vyvádí ze směšné a trapné situace, přitom neuvádí do směšné situace. Zdravý humor nejen dobře působí na nervy, protože smích je zdravý, ale zároveň učí zdravému pohledu na realitu. Pohled na skutečnost s humorem poskytuje jasnější a objektivnější názor než patetické, přehnaný, sentimentalní a romantický prožitek obsahu skutečnosti. Z tohoto hlediska je humor jednoduše střízlivým a zároveň vyrovnaným pohledem na realitu. (...) Humor tedy vítězí nad subjektivní náladou, neboť je sám nástrojem (...) dosaženým při spoluúčasti nějakého záměru, určité míry dobré vůle a jistého úsilí. Humoru se nedosahuje násilím a přinucením se k dívání se na věci s humorem. (...) Humor není jen prostředkem vyrovnanosti, ani přesvědčením, že se věci mají brát s humorem, ale humor je nástrojem, který nás obdařuje mocí pozitivních přesvědčení, humor je názorem, který v nás vzbuzuje vyrovnanou náladu. Člověk, jenž byl obdařen humorem, může prožívat řadu věcí v podstatě obtížných a těžkých vesele a vyrovnaně. Humor je bohatstvím, které kupodivu nabývají jinak chudí lidé. Skutečný zralý humor je přirozeným postojem, vyplývá totiž vždy z nevyhnutelnosti zadržení zla, z potřeby vítězství pesimismu v sobě samém, který jinak ubíjí každého jednotlivce. Humor je potřebný a spásný nejen při drobných neúspěších a každodenních obtížích. Existuje určitý zásadní, hluboký a skutečný postoj k životu a smrti, vůči dočasnosti i věčným otázkám, vůči reálné existenci i existenci neuvědomovaného, jejíž důležitou vlastností je vyrovnanost humoru. Humor je nejen veselostí, ale pohodou ducha nebo veselostí, které můžeme dosáhnout díky určité pohodě ducha. Ne každý svatý postrádal humor, ve skutečnosti jen ti svatí, jimž víra poskytla úplnou vyrovnanost, úplnou důvěru, úplné překonání dočasného utrpení, čímž dosáhli vyrovnanosti ducha, jsou skutečně velkými světci. Humor je tím větší, silnější a hlubší, čím hlubší je utrpení, z něhož humor vyrůstá a čím těžší jsou vady našeho charakteru, které humor překonává.“¹¹

Humor a vtip se dočkaly Szumanovy analýzy, ve které poukazoval na jejich vzájemné vazby, podobenství i rozdíly. V r. 1936 uvedl pojem „velkého vtipu“ podle pojmu „velký humor“, jenž byl znám v literatuře od 19. století, do níž ho uvedl dánský filozof Harald Höffding. Szuman považoval humor (filozofii humoru) za rovnocenný hrdinství, jako způsob překonávání lidských neštěstí (vítězství nad tragikou dočasné existence člověka se uskutečňuje katarzá vyvolanou smíchem). Geneza humoru v člověku má intelektuálně-pocitový charakter. Humor vyplývá z hry představivosti, z náhlé a nečekané konfrontace věcí v myšlení člověka, která vyvolává katarzní efekt, jenž se projevuje mimovolní reakcí organizmu v podobě smíchu:

¹⁰ S. Szuman, *O dowcipie i humorze (Szkiec psychologiczny)*, Marchołt. Kwartalnik poświęcony sprawom literatury i kultury, red. Stefan Kołaczkowski, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Literackiego, roč. 2, 1935/1936, seš. 2. [6.], s. 235–258.

¹¹ S. Szuman, *O dowcipie...*, op. cit., ibidem, s. 3–5.

„Zdá se, že existují jenom dva způsoby vítězství nad ubíjející všedností a bolestivé tragičnosti existence: vítězství hrdinství a vítězství humoru, zásadního, světonázorového, hlubokého humoru, který Höffding nazývá Velkým humorem. (...) Slzy smíchu jsou vyrovnané. Smích osvobozuje bez příměsi tragiky. Humor vítězí bez hrdinského napětí a úsilí, s půvabem a svobodou tak, jako slunce rozjasňuje tmu a rozpouští led. Humor se neprotiví zlu, neníč ho a neusmrcuje v hrdinském boji, nevyvýše se nad něho, ale slétá k němu jako zpěv skřivánka k zemi. Humor nehledá vítězství nad chybami lidské povahy, ale otevřá zapečetěná ústa združům radosti, které tepou v každé hrudi, humor nachází slova a vytváří výraz pro radost, která by jinak byla mrtvou, protože nekvetoucí, nenacházející cestu na slunce dne. Humor je zásadním potvrzením života, jedinou pozitivní filozofii života, přestože Velký humor nemůže existovat bez hlubokého pocitu a prožívání tragiky existence. Humor není popřením tragiky, ale jejím přirozeným a zralým projasněním. Humor také vyžaduje odvahu. Pohled humoru nebo s humorem je teplý, vyrovnaný, svobodný, zbavený napětí a námahy. Humor není oděn ve zbroj a v rukou netřímá zbraň. Humor je nesmrtelný, nepotřebuje tedy štít. Humor je silný jako víra, neboť sám je vírou v lidské štěstí a ve smysl lidské existence. (...) Humor nevítězí, ale vkrádá se do srdce, vévodí, protože nezná nepřátele, nepotřebuje bojovat, protože vždy obdařuje. Humor je filozofií vyrovnaného přizpůsobení – jinak řečeno – vyrovnanosti a veselosti ducha, který se pozitivně přizpůsobil, neboť souhlasí s dobrými i zlými stránkami života. Důležitou vlastností této filozofie je určitý relativismus. Vtip humoru spočívá v tom, že máme vidět věci v jejich relativních proporcích. Humor není laciným optimismem, bere v úvahu vždy obě strany mince, ale tím se právě odlišuje od tragického pesimismu, že obdařuje úsměvem jednu i druhou stranu, neotáčí minci pouze na její horní, lesklou stranu, jak to činí optimismus. Humor nic neskrývá, neoklamává sebe sama, jako laciný optimismus, humor má odvahu pohledět pravdě přímo do očí. Humor je životem samým. (...) Je výrazem (...) radosti. Prvotně byl humor prostě smíchem, radostným, hlasitým, radostným výkřikem, jenž se vracel jako ozvěna k tomu, kdo ho vydává. Veselost, radost se rodí z přemíry energie nevyužité v boji o existenci. (...) Člověčí smích se už v samém začátku své existence (...) stává především jasným odrazem myšlení člověka. Smích tryská jako svěží pramen ze skály po doteku Mojžíšovou holí z lidských úst, když se myšlení zdrželo u nové, nečekané pravdy. Radostné překvapení poznání vyvolává smích, veselé novinky nečekaných objevů provokují ke smíchu, údiv zadržující na chvíli dech se náhle osvobozuje v živých kaskádách dechu. Smích vždy vyplývá z nečekanosti nějakého náhledu, nečekané nahlédnutí skutečnosti mohou nastat teprve tehdy, když už v představivosti vznikl odraz skutečnosti, v níž je myšlení samostatným pánum a hospodářem, jenž může rozdělovat a spojovat obsahy této nové skutečnosti libovolným způsobem, mohoucím spojovat se sebou co chce nebo co se samo spojilo. (...) Ve světě fantazie myšlenka (...) stále přeskakuje z předmětu na předmět, přeskupuje a spojuje věci v prostoru bez zdlouhavosti a nejednou se náhle zadržuje překvapená z něčeho zcela nového, co fantazie nechtí sama vytvořila. Neexistuje smích bez údivu a údiv mimo poznávací sféru. Pramenem údivu a sekundárně také zdrojem smíchu je nějaký nečekaný nápad, tedy představení si něčeho novým způsobem, povšimnutí si něčeho nového nebo spatření známé věci v novém světle, objevení dosud nepovšimnuté podobnosti a náhlé spojení v myšlení a představivosti prvků skutečnosti dosud nespojených. Údiv vyplývá ze stále neexistující nesouměrnosti mezi známým a neznámým, přičemž to neznámé v určitém okamžiku na pozadí známého se nám jeví jako nová a nečekaná věc. Myslící já je neustále překvapováno skutečností, která mu připravuje stále nová překvapení. Otupělé myšlení nachází jenom to, co očekává, a tak se mu zdá, že dokáže předvídat.“¹²

Objevení se humoru je tedy podmíněno předcházející existencí určité intelektuální úrovně člověka, protože člověk, který nerozumí, oč jde, neprozije emocionální katarze v podobě smíchu. Důležité je to při četbě literárních děl (např. komedie, satiry, humoresky atd.), při jejich recepcí se předpokládá určitá intelektuální vyspělost, která je Szumanem nazývána „vtipností“ (jde o pojetí svobodné zábavy myšlení, reálnou schopnost rychlého spojení dvou sobě navzájem vzdálených věcí zároveň, rozumovou schopností spojení ve fantazii různých věcí v jedné, nové a nečekané situaci; takové nečekané spojení v nás vyvolává mimovolnou, spontánní reakci smíchu).

Szuman zkoumal, proč intelektuální překvapení vedou u lidí k reakci v podobě smíchu. Hledal také zdroje vtipu (intelektuální schopnosti nazývané „vtipností“) v člověku, které umožňují správnou interpretaci humorných situací, adekvátní reakci na projevy humoru (také v literárních dílech). Říká se o někom běžně, že je vtipný, to znamená, že je inteligentní, schopný vytvářet humorné scény apod., že dokáže myšlenkově spojovat různé nečekané věci, což u jiných vyvolává smích. Szumanovi nešlo v tomto případě o vtipnost jako vtip či o anekdotu, nešlo mu o směšné vyprávění ve společnosti, ale šlo mu o vlastnost intelektu spojenou s inteligencí, která je schopna vytvářet a přijímat vyprávění naplněná humorem. Szuman podal nutné psychické podmínky existence smíchu u člověka. Užíval přitom pojem „psychická energie“, který je blízký terminologii Henri Bergsona (*élan vital*), jehož přednášky navštěvoval v Paříži před první světovou válkou.

V našem příspěvku jsme kvůli jeho rozsahovému omezení představili jenom část Szumanova pojednání humoru a vtipu. Možná by stalo za to seznámit českého čtenáře s jeho širším odkazem, například formou překladu Szumanovy knihy *O kunszcie i istocie poezji lirycznej*.

Přeložil Libor Martinek

¹² Tamtéž, s. 6–9.

Vybraná bibliografie

- ARYSTOTELES, *Poetyka*, przel. i oprac. Henryk Podbielski, Wrocław-Warszawa 2006.
- BERNACKI Marek, PAWLUS Marta, *Słownik gatunków literackich*, wstęp Stanisław Jaworski, wyd. 2., Bielsko-Biała 1999.
- BIAŁEK Józef Zbigniew, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918-1939. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa, 1979.
- CZACHOWSKA Jadwiga, LOTH Roman, *Przewodnik polonisty. Bibliografie, biblioteki, muzea literackie*, wyd. 3., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989.
- CZACHOWSKI Kazimierz [Stanisław], *Obraz współczesnej literatury polskiej 1884-1933*, tom I-III, Lwów 1934-1936.
- GŁOŃSKI Michał, Kostkiewiczowa Teresa, Okopień-Sławińska Aleksandra, *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, wyd. 2., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989.
- GRZYWO-DĄBROWSKI Wiktor, *Polska bibliografia psychiatryczna i neurologiczna za rok 1936*, „Rocznik Psychiatryczny. Organ Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego” red. Jan Mazurkiewicz, zeszyt XXX, 1937, s. 220-236.
- KIELAR-TURSKA Maria, PRZETACZNIK-GIEROWSKA Maria, *Dziecko w kontakcie z literaturą. Przegląd problemów badawczych*, [w:] Kielar-Turska Maria, Przetacznik-Gierowska Maria, (red.), *Dziecko jako odbiorca literatury*, Warszawa-Poznań 1992, s. 7-27.
- KOPALINSKI Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987 (lub wyd. późniejsze).
- LIGĘZA Maria, *Przejawy skłonności twórczych dziecka w recepcji utworów humorystycznych*, [w:] Kielar - Turska Maria, Przetacznik - Gierowska Maria, (red.), *Dziecko jako odbiorca literatury*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa - Poznań 1992, s. 111 - 138, bibliografia, tabl.
- LIGĘZA Maria, *Przejawy skłonności twórczych dziecka w recepcji utworów humorystycznych*, [w:] Kielar-Turska Maria, Przetacznik-Gierowska Maria, (red.), *Dziecko jako odbiorca literatury*, Warszawa-Poznań 1992, s. 111-138.
- LITERATURA i nauka o języku. *Encyklopedia szkolna*, Warszawa 1999.
- PERETIATKOWICZ Antoni, SOBESKI Michał, [hasło:] Szuman Stefan, [w:] ciže, *Współczesna kultura polska. Nauka - literatura - sztuka - życiorysy uczonych, literatów i artystów z wyszczeżólnieniem ich prac*, Poznań 1932.
- SAWICKA Helena, *Afirmacja życia a bilans życiowy ludzi starych*, „Psychologia Wychowawcza”, r. 25 (39): 1982, nr 5, listopad-grudzień 1982, s. 545 - 555.
- SŁOWNIK literatury polskiej XX wieku, zespół red. Alina Brodzka et al, Warszawa-Wrocław-Kraków 1993.
- SŁOWNIK literatury polskiego oświecenia, pod red. Teresy Kostkiewiczowej, wyd. 2., Warszawa-Wrocław-Kraków 1996.
- SŁOWNIK literatury polskiej XIX wieku, pod red. Józefa Bachórza i Aliny Kowalczykowej, Warszawa-Wrocław-Kraków 1994.
- SŁOWNIK literatury staropolskiej. Średniowiecze. Renesans. Barok, pod red. Teresy Michałowskiej, Warszawa-Wrocław-Kraków 2002.
- SŁOWNIK motywów literackich, oprac. Teresa Kosiek et al, Kraków 2005.
- SŁOWNIK poezji, oprac. Elżbieta Górecka, Anna Popławska, Kraków 2005.
- SYKULSKI Józef, *Badanie twórczości literackiej młodzieży w okresie dojrzewania*, „Oświata i wychowanie”, r. 3: 1931, zeszyt 9, listopad 1931, s. 821-840.
- SZUMAN Stefan, *Afirmacja życia jako problem wychowania dorosłych*, [z oryginału niemieckiego przetłumaczyła Wanda Marokin], „Praca Oświatowa”, r. 2: 1936 nr 3, marzec 1936, s. 129-142.
- SZUMAN Stefan, *Afirmacja życia*, „Oświata i Kultura”, r. 2: 1946, nr 2-3, luty-marzec 1946, s. 69-83.
- SZUMAN Stefan, *Afirmacja życia*, Lwów 1938.
- SZUMAN Stefan, *Dowcip i ironia Chopina, „Muzyka”*, r. [2]: 1951, nr 2 (11), luty 1951, s. 23-33.
- SZUMAN Stefan, *Dowcip i ironia Chopina, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”*, t. 50, 1949, nr 9, s. 493-494.
- SZUMAN Stefan, *Lebensbejahung als psychologisches und pädagogisches Problem*, „Internationale Zeitschrift für Erziehung. International Education Review. Revue Internationale de Pedagogie” (Berlin), Jahrgang 4: 1935, Heft 3, S[eiten]. 178-189.
- SZUMAN Stefan, *Nowa ksiązka prof. R[omana]. Ingarden: Roman Ingarden »O poznawaniu dzieła literackiego«, „Przegl'd Współczesny”*, r. 16: 1937, t. 62, nr 184-185, s. 283-290.
- SZUMAN Stefan, *O dowcipie i humorze (Szkic psychologiczny)*, Lwów 1938, seria: Licealna Biblioteczka Filozoficzna, T. 14, s. 25.
- SZUMAN Stefan, *O dowcipie i humorze (Szkic psychologiczny)*, Lwów 1938,
- SZUMAN Stefan, *O dowcipie i humorze (Szkic psychologiczny). „Marchołt”*, r. 2: 1935/1936, zeszyt 2 [6], s. 235-258.
- SZUMAN Stefan, *O kunszcie i istocie poezji lirycznej*, Toruń 1948.
- SZUMAN Stefan, *Pochwała dyletantów. Rzecz o znaczeniu samorodnej twórczości w wychowaniu estetycznym społeczeństwa*, Warszawa 1947.
- SZUMAN Stefan, *Poważne i pogodne zagadnienia afirmacji życia*, Katowice 1947.
- SZUMAN Stefan, *Psychologia idealizmu młodzieży jako punktu wyjścia samodzielnej postawy moralnej wobec życia*, [w:] *Sily moralne wspólne wszystkim ludziom, ich źródła i rozwój przez wychowanie. Praca zbiorowa*, [Kraków-Bydgoszcz] 1934, s. 213-220.
- SZUMAN Stefan, *Rola życia psychicznego u zwierząt i u ludzi*, „Problemy”, r. 3: 1947, nr 8-9, s. 450-460.

- SZUMAN Stefan, Spuścizna w Archiwum PAN i PAU w Krakowie, sygn. K-III-95, *Pogoda, humor i dowcip Mozarta na tle jego listów*, ok. 1950, rkps, i 4 egz., mnpsu, k. 13.
- SZUMAN Stefan, *Zagadnienie literatury dla dzieci „Dziennik Literacki”*, r. 1: 1947, nr 13 (13), z dnia 30 maja-5 czerwca 1947, s. 6 i 8, dodatek do: „*Dziennika Polskiego*”, r. 3: 1947, nr 315, 1947.
- TATARKIEWICZ Władysław, *Historia estetyki*, t. 1-3, wyd. III i IV, Warszawa 1991.
- TYSZKOWA Maria, Żurakowski Bogusław (red.), *Miejsce dziecka w komunikacji literackiej. Praca zbiorowa*, Warszawa-Poznań 1989.
- TYSZKOWA Maria, Żurakowski Bogusław (red.), *Obszary spotkań dziecka i dorosłego w sztuce. Praca zbiorowa*, Warszawa-Poznań 1989.

Dr. Marek Mariusz Tytko
Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego
Al. Mickiewicza 22
30-059 Kraków,
Poland
e-mail: marek.mariusz.tytko@uj.edu.pl

Temporary exhibition, Bologna (Photo by: R. Straňák)

ABSTRACT

In the 1950's the thesis about „the death of the novel“ appeared. Despite its scepticism the novel showed remarkable vitality and it continues to be the most alluring form of self-expression for many writers. Moreover, new genres were introduced soon. In Great Britain, one of the reasons for a new overall, as well as literary perspective, was the post-war expansion of higher education. A popular genre of campus (academic) novel was introduced in 1954. The presented paper discusses campus novel as a specific genre of fiction and in more details campus novels by David Lodge. It deals with the way of how David Lodge projects the world of academe in his trilogy and in short it shows the presence and use of humour and satire.

1. New conditions reflected in a new way

In England at the turn of the nineteenth and twentieth century perhaps the most productive period of the classic novel can be seen. The development of novel becomes both British and European phenomenon. The novel as a genre „matures“ and finds many new forms as well as themes for self-expression. Simultaneously, in 1915, a turn in the perception of „classical“ narrative form occurs when Dorothy Richardson in her novel *Pilgrimage* as the first from the English literary environment uses the stream of consciousness technique and this is soon used also by James Joyce (*A Portrait of the Artist as a Young Man*, 1916; *Ulysses*, 1922). However, since the 1950s the thesis about *the death of the novel* appears in Europe (José Ortega y Gasset: *Decline of the novel*, 1925; Walter Benjamin: *Krisis des Romans*, 1930). In 1967 the thesis is followed by American literary theorist and novelist John Barth in his essay *The Literature of Exhaustion*, which is considered one of the first postmodern keynote statements.

World War II and the postwar development contributed greatly to not only social and political but also artistic life in Europe. And clearly, the situation was soon displayed in literature as well. A literary group called *Angry Young Men* formed in Great Britain in the 1950s. The authors were related by generation and by style of writing. A significant impact upon the formation of this group was the expansion of higher education: this resulted in many of their literary heroes being fresh graduates of universities, and the authors often came from the lower (middle) social class and they study mostly at the so called *red brick*¹ universities at state costs; only some of them are graduates of Oxford. The author's social background is reflected in novels wherin mainly dissatisfaction with socio-political situation in Britain was pertracted, such as traditional *caste* differences, elitism, disappointment with hypocrisy and old morality of the higher and middle class as well as dissatisfaction with the post-war reforms. It was Kingsley Amis (member of the literary group; he worked at the University of Wales, Swansea) who opened by his popular novel *Lucky Jim* (1954) the tradition of British campus novel. Later on, its leitmotif has become determining for the whole array of novels dealing with university environment.

In 1965 David Lodge locked onto campus novel by his first work with academic setting *The British Museum Is Falling Down* and such a literary direction became characteristic for him. Lodge also takes advantage of laughter and humour but apart from Amis it is not a hysterical, disillusioned laughter anymore. In his parodies, Lodge is much more benevolent and understanding. Amis's confrontation with social situation and morality of the 1950s is thus replaced by topics close to Lodge's own historical period: Hippie revolution (*Changing Places*); loss of Great Britain's strong pre-war position (*Changing Places*, *Small World*, *Paradise News*); social status and perception of the Irish in Great Britain (*Paradise News*, *Therapy*); Roman Catholic (vs Anglican) church (*British Museum Is Falling Down*, *Changing Places*, *Small World*, *Paradise News*, *Therapy*); Catholic perception of sexuality (in the life of Great Britain it was expressed e.g. by young catholics' expectations of the Second Vatican Council results (1962- 1965) associated with

¹ The notion *red brick* is a signal for both university's typical architecture (according to victorian building of the university in Manchester) as well as its origin. It is a non-formal labelling of the six universities founded in British industrial centres: Liverpool, Birmingham, Leeds, Bristol, Manchester a Sheffield. These were established as technical colleges and the status of a university they obtained before the World War I.

possible church permission of contraception usage, legalisation of abortions and homosexuality according to conditions specified in advance); feminism (*Small World, Paradise News*) and others.

2. Academe in fiction

Campus novel (also academic novel) is a relatively new genre of primarily Anglo-American literature. In general, a campus novel may be characterized as a novel whose plot and central theme are associated with university or academic life. Many famous works treated as campus novels take advantage of comedy and satire. According to Charles Knight (2005) a novel becomes a real satire when the reader sees that irony, criticism and humor are more important than empathy with central characters. Martin Hilský (1992: 104) provides the following depiction of the genre: „Děj většiny univerzitních románů se odehrává v provinciálním maloměstě a na provinciální 'malouniverzitě', nejčastěji dokonce na katedře anglistiky – mnohdy by skutečně nebylo zcela od věci hovořit o 'fakultním' či dokonce 'katedrovém' románu. Hrdina je zásadně učitel některého humanitního oboru (nejčastěji samozřejmě anglické literatury, někdy historie a sociologie) a téměř bez výjimky se dopustí nějakého skandálu. Buď pronese pobuřující veřejnou přednášku, v níž víceméně nedopatřením řekne, co si doopravdy myslí a dostane se tak do konfliktu s vedoucím katedry a univerzitními hodnostáři, anebo (v poslední době stále častěji) se ocítne v názorovém a politickém rozporu se svými studenty“.²

To show the popularity of campus novel, the famous movie by Mathieu Kassovitz *The Crimson Rivers (Les Rivières pourpres)*, 2000 can be mentioned as an example (the film is a university murder mystery drawing upon the genre of campus novel).

However, campus novel of the twentieth century is certainly not the first attempt of a satirical insight into education in literature. As stated by Charles Knight (2005), it was already Aristophanes (also known for his critique of politicians, sophists and rhetors) who caricatured Socrates in his work *The Clouds* (423 BC) and in the second century AD Lucian of Samosata criticized philosophers and rhetors. In general, to a campus novel as a satirical and comical genre the same can be applied as to a joke, as Adamka (2009: 28) reminds in his article: „[vtip] nevzniká samovoľne, ale je výsledkom určitej celospoločenskej objednávky, ktorá si jeho vznik vynútila. Nový žánr nevznikol len tak pre nič – za nič, ale na to, aby prebral určité úlohy, na ktoré ostatné, už existujúce žánre nestačili“.³

The existence and later expansion of campus novel are predominantly conditioned by the development of higher education after the World War II (especially the so-called *plate glass universities*⁴) and the constantly growing social importance of universities. Another fact of major importance was that more and more British and American writers started acting at universities as lecturers on (mostly English) literature courses or the so called creative writing courses. For many campus novel writers academic environment is the only environment they are actually familiar with.

It would certainly be wrong to understand the campus novel as a mere mockery of the university environment. Although thematically it is connected with it, the discourse is broader in fact. Relationships between colleagues and friends, rivalry, ego, love affairs, personal ambitions, life peripeties – these are not (only) the concerns of academic environment but are to be understood universally. University is a „thankful“ setting also because it represents a relatively isolated community and it provides the opportunity to reflect universal themes on a rather small (closed) area.

3. Academe by David Lodge

Theorists agree that in the first three novels Lodge tries to establish a serious, realistic fiction, but soon he leaves that position and by the novel *The British Museum Is Falling Down* (1964) he sets the direction of his further texts. Ladislav Nagy (2003) points out in his article that one scene from the novel taking place at the entrance to a museum strikingly recalls the work of Franz Kafka in two ways: it is the situation itself (problems with a complicated, absurd bureaucratic structure of the institution) and the language. Martin Hilský (1992: 115) understands Lodge's

² [The story of most university novels takes place in the provincial small town and the provincial 'small university', most often at the Department of English studies - sometimes it actually would not be a mistake to speak about the 'faculty' or even 'departmental' novel. The protagonist is, as a matter of principle, a humanities teacher (mostly it is of course English literature, sometimes it is history and sociology), and almost without exception he starts a scandal. Either he gives a shocking lecture (in which he more or less accidentally says what he really thinks and so he gets into conflict with the head of department and university authorities) or- still more often- he finds himself in a conflict (political conflict or conflict of thought) with his students. Trans. author]

³ [(joke) didn't arise spontaneously, but it was a result of a social order which had necessitated its creation. The new genre didn't appear just for nothing, but rather it took over certain tasks that other already existing genres were insufficient for. Trans. author]

⁴ *Plate glass universities* were founded in Great Britain in the 60's of the last century. These were mainly the universities of Sussex, East Anglia, York, Leicester, Kent and they served a kind of imaginary antipole to the so called *red brick* universities of the Victorian nineteenth century (both names connotate their architecture) and the traditionally *old* universities in Oxford, Dublin and Cambridge. Formation and popularity of *plate glass* universities are discussed in various academic novels, by Lodge it is discussed in e.g. *Changing Places*.

parody not only as a simple humorous imitation of the style of other writers, but the parody according to him becomes a basic building principle of Lodge's fiction and often it even serves a kind of literary psychotherapy. Hilský (1992: 115) mentions David Lodge's interview with Bernard Bergonzi, in which Lodge says that the main source of parody in this book lies in the fact that the hero immerses literature so strongly that everything he undergoes or experiences has already been previously described in literature. This corresponds to the situation of a young writer who is fascinated and sometimes out of tune by the fact that everything has already been said and usually even better than he can do himself. Nevertheless, Ladislav Nagy (2003) notes while commenting on Lodge's novels: „Lodge je vyznáním i praxí 'realista' a s oblibou prohlašuje, že píše romány, o nichž Roland Barthes tvrdil, že už nejsou možné“⁵.

In his three campus novels (*Changing Places*, *Small World*, *Nice Work*) Lodge deals also with scientific (mainly literary and linguistic) theories and outputs: in *Changing Places* American professor Moriss Zapp strives to give a definitive interpretation of Jane Austen's work. Next, Lodge follows discussing both the theory and practice of creative writing course as well as the problem of British professor Phillip Swallow's specialisation absence; in *Small World* Moriss Zapp gives up the efforts for Austen's definite interpretation and comes up with the communicative theory of literature based on the principle that *every decoding is another encoding*, he compares interpretation of fiction with striptease (gradual delay of the final reveal). In *Nice Work* Victorian social novel, feminism and others come to the centre of attention. Parodising the theory comes primarily from parodising the situation at western universities of the 1970s – 1990s.

Another feature significant for Lodge's texts is the ability to give a true picture of certain social phenomena in a nutshell, although (as he claims) the life-like description is not his aim and in his novels he insists on leaving a note that no matter how similar the places and characters actually are, it still is only a mere fiction. However, society and culture of a place create one of the thematical levels of his novels: in *Changing Places* it is Great Britain and the USA of the 1960s, in *Small World* these are the first glimmers of globalisation, in *Nice Work* it is Margaret Thatcher's Britain.

While working at Birmingham University, Lodge managed to visit the University of California in Berkeley in 1969 - 1970. From this experience he takes the subject of his first campus novel *Changing Places*, which was seen by Umberto Eco in the preface to its French translation as one of the most comic novels of the twentieth century. In the novel Lodge pokes fun of his own academic environment where professors hide themselves behind the theories about the outer world which they have never experienced (Moriss Zapp, an American expert on Jane Austen, can serve an example again: he has never visited Britain, but he considers it to be the real advantage for the purpose of examining Austen's work. Similar is the fact that Zapp obsessed with Jane Austen named his own children - the twins- after the main characters of Austen's book *Pride and Prejudice* - Elizabeth and Darcy). The story develops around the two above mentioned professors – the decent and self-confidence lacking Philip Swallow from England and his opposite - Moriss Zapp, recognized and breezy expert from the United States. Zapp works at Euphoria State University, which is actually a slight guise of Berkley University where Lodge worked himself. Professor Swallow works at the University of Rummidge, which is seen as Lodge's fictitious Birmingham. Zapp and Swallow exchange their academic functions for a half-year, as well as their offices, cars, houses and even spouses. Such (at first sight) simple plot skeleton serves Lodge as the basis for broader discourse. In introduction to his novel Lodge (1993: 5-6) called it a *duplex chronicle*: „Duplex, as well as having the general meaning of 'two-fold', applies in the jargon of electrical telegraphy to 'systems in which messages are sent simultaneously in opposite directions' (OED). Imagine, if you will, that each of these two professors of English Literature ... is connected to his native land ... by an infinitely elastic umbilical cord of emotions, attitudes and values ... It follows that when the two men alight in each other's territory, and go about their business and pleasure, whatever vibrations are passed back by one to his native habitat will be felt by the other, and vice versa, and thus return to the transmitter subtly modified by the response of the other party“.

The reader then, as Johana Labanczová (2009) has metaphorically expressed it, „nazerá cez rameno tu americkému, tu britskému hosťujúcemu profesorovi“⁶. When Swallow's airplane is landing in Euphoria - Zapp's airplane is landing in London. At the same time the two get acquainted with each others wife, they enter the grounds of the hosting university simultaneously, at the same time they enter a night bar, in the airplane they both meet their former students, etc. Each of them takes a different attitude to the events in his very own way, being influenced by his nature, culture and education. The whole story is thus built upon the principle of different approaches to a similar experience.

The characters of the novel usually represent a certain viewpoint: the two professors, their education and attitudes, symbolize de facto the national educational systems. Robin Dempsey, a young colleague in Britain, or the alike Karl Kroop in America, in turn, represent new approaches that seek to enforce the established structures. Ronald Duck, the governor of Euphoria state, is a former film actor (in the second half of the 1960s Ronald Reagan was the governor of California and he began as an actor, too. Such a *tradition* could be also confirmed by the current governor Arnold Schwarzenegger). Bernadette, the young Catholic Irishwoman who unlike the humble St. Bernadette Soubirous thumbs through Playboy, allegorizes the changes in religious perception of sexual behaviour.

Small World: an academic romance is a satirical novel about achieving academic ambitions and the heroes of previous work Zapp and Swallow reappear here. The novel pokes fun of medieval chivalry romance, but the task of the

⁵ [Lodge is a 'realist' – both in his declarations and in practice - and he gladly claims that he writes novels of which Roland Barthes said that are no longer possible. Trans. author]

⁶ [peeps from behind the shoulder of either the American or the British visiting professor. Trans. author]

knighthly quest is the Literary Criticism office at Unesco. The office offers a high prestige and scholarship and does not entail any academic obligations, which can be seen as a kind of academic Holy Grail. Modern pilgrims - the scholars - travel the world and participate at international conferences. The second line of the novel is represented by a young knight of a love romance, Persse McGarrigle, in his pursuit of ideals of beauty and love personalised by Angelika L. Pabst (which, by the way, is a medieval romance specialist). Cultures are treated ironically in a stereotypical way: Swallow becomes the head of the department (also) thanks to his tweed jacket, serious acting and greyish beard; Zapp is all into jogging more because of his desire to leave an impression rather than a desire to be healthy. Italian specialist on cultural theories Fulvia Morgan considers herself a *poststructural marxist*, she strives for the rights of workers and the need of revolution, still she takes advantage of her own wealth and *bourgeois* privileges. The Frenchmen are portrayed in the character of Michel Tardieu; Siegfried von Turpitz and Arthur Kingfisher represent the Germans.

The last novel of the trilogy entitled *Nice Work* is a hybrid of campus novel and Victorian social novel. Perception of both academic and industrial England under Margaret Thatcher becomes the core of the story. The novel is a comic interpretation of the conflict between the city and the university, the industry and the humanities. Meanwhile, Phillip Swallow became a dean at Rummidge University and Moriss Zapp significantly enters the story at the end, when he offers Robyn (main female character) a job at University of Euphoria. Gradual acceptance and grasp of the two different worlds is depicted by the main characters – left-wing feminist Robyn Penrose from the University of Rummidge and local *uneducated* industrialist Victor Wilcox. Robyn writes a dissertation thesis on social (industrial) novels of the Victorian age but she knows nothing about industry, so she enters a new cooperation programme and comes to the local company to watch its director Wilcox at work. The obligatory love affair cannot be missed, again. The satirical image of the world of academe is replaced by „...chmurný obrázek britského vysokého školství zdecimovaného úspornými opatřeními Margaret Thatcherové - zato přináší zajímavý pohled do zákulisí velkého průmyslového podniku... Sympatickým rysem románu je ... nepřímá obrana jistých feministických postojů a feminismu vůbec“⁷ (Hilský, 1992: 122).

4. Comic construals of the academe

In general, a story, situation, person, statement, etc. can be identified as comic if they arouse laughter. Though there is no necessary need for a text media or literary context when dealing with comic, still the comic remain substantial for certain texts or literary genres. The comic can be usually viewed or interpreted on many levels: linguistic, cultural, historical, social, literary, etc. Whether something seems to be (or does not seem to be) comical, funny or ridiculous (or to what extent), this is affected by many factors: historical, social, intellectual, educational and others.

One of the *disadvantages* in examining the comic is its interdisciplinarity. Like e.g. in examining the translation, also in comic there are various disciplines correlated and many authors agree that there are no language-specific symptoms of the comic.

As a tradition, British writers belong to the best representatives of comic literature and satire in particular. This fact can be easily confirmed by names such as L. Sterne, J. Swift, O. Wilde, G. B. Shaw and many others. When considering humour and its connection with a nation (or stereotypical perception of a nation) connotations with England, or taken in a wider context with Britain, are quite often. Sarcastic, *dry* humor is one of the distinctive features for the British. Luigi Pirandello (Italian playwright and novelist, Nobel literature price laureate) explains that the British „s kamennou tvárou produkujú humor horký ako anglický čaj“⁸ (Kotian 2008). Similarly, Theodore Dalrymple (physician and writer working in England) writes (2008) that the British have control over themselves, they respect laws and at the same time they remain tolerant to others, regardless of their possible eccentricity and they have a deep sense for ironic view of life which allows them to laugh at themselves and thus realize their own insignificance in time. André Maurois (Dalrymple 2008), probably one of the few French Anglophiles, wrote a book about British temperament (*Les Silences du Colonel Bramble*, 1943) in which he sympathizes with the social aplomb and existential humility typical for the British. Mostly all (positive) characteristics of the British agree on qualities such as restraint, detachment, self-assurance, and what is most important - eased and ironic view of the world as well as themselves. And this is certainly the case of David Lodge.

Lodge obviously loves dichotomy. In his case it concerns anything including form and content, fiction and reality, two opposing cultures, two opposing characters (Zapp is characterized by a desire for clear and definite answers while Swallow is fascinated by possibilities hidden behind a sophisticated question), combining both *high* and *low* language, *high* and *low* responses of the characters or *high* and *low* themes (in *Small World* Lodge compares literary interpretation with striptease; in *Paradise News* it is tourism compared with religion; in *Nice Work* it is the academe versus industry, etc.).

In *Small World* Persse McGarrigle ironically loses virginity not only in its literal sense but also metaphorically he loses his intellectual virginity when meeting with the theory of structuralism for the very first time. Comical aspect of

⁷ [...] a gloomy picture of British higher education decimated by Margaret Thatcher's economy measures - but it offers an interesting insight to the backstage of a large industrial enterprise ... A nice feature of the novel is ... an indirect defense of certain feminist attitudes and feminism in general. Trans. author]

⁸ [..., stone-faced, produce humor as bitter as English tea. Trans. author]

McGarrigle's virginity is stressed by the background of Moriss Zapp's theory of comparing literary interpretation with striptease and also the fact that Angelica's twin sister works as a striptease dancer. The two Pabst sisters actually represent the two lines of the novel: „kolísanie medzi radosťami tela a ducha“⁹ (Hlinský 1992: 120). Again, dichotomy of the *high* and the *low*, the theoretical and the practical, the large and the small world is obvious.

The title of the novel bears several levels of meaning: the world becomes smaller by transportation possibilities and cities seem to be closer, all around the world people meet at the most unexpected places. Unlike the provincialism of *Changing Professors* the academic environment in *Small World* seems to be more cosmopolitan, although, on the other hand, it still remains that small world where everybody knows each other. The novel is inspired not only by literature and literary theory (as in previous works), but also - and especially - by science and literary criticism. As noted by Hlinský (1992: 121), the prevailing „názor, že literárni kritika jaksi parazituje na pôvodní literárni tvorbě“¹⁰ Lodge turned upside down in *Small World* so that „... literárni tvorba v ném zcela zřetelně parazituje na literárni teorii a kritice“¹¹.

One can often encounter the finding that most university novels are of satirical nature, but it is not entirely satire that occurs there. Comic in its broadest sense and its various forms and shades can be found at many levels and for David Lodge this is perhaps twice a truth. However parodic and satirical his novels may be, one fact can not be denied: his humor is never cruel and brutal, on the contrary, the characters - however confused or ridiculous they may seem - are portrayed humanely and kindly and despite laughing at them or taunting them the reader likes them.

In his theoretical works as well as novels Lodge has brought the ideas of (post) structuralism to British Isles, but several postmodern elements of his texts can not be omitted. Among the main features of postmodernism, as Ihab Hassan (1987) has provided them, those Lodge is best known for are: emphasis put on text and intertextuality and not the genre; parody and mockery as opposed to metaphysics; the game instead of purpose; participation instead of distance; combination as opposed to selection. Likewise, the following aspects can be treated as both postmodern and comic: allegorisation; blending the fiction with historical time (e.g. *How far can you go*); overlapping of fictional times (or two plot lines and their chronology as in *Changing Professors*); blurring the boundaries between genres; overlapping of the *high* and the *low*, of the sacral and the profane, the ordinary and the noble, etc. In such a sense, we can agree with Jana Waldnerová, who states (2008: 25) that „súčasný postmoderný román ponúka mnoho neobvyklých podôb svetov“.¹² World of academe construed by David Lodge can also be perceived as a postmodern satirical play with what is known as the „real“ world.

Lodge's books are funny and intelligent, he plays with words, with meanings and semantic planes, he plays with reader and with the writing itself, he stirs the serious and the trivial, theory and practice but at the same time he takes them with light detachment and mild self-irony. On a relatively small area of mostly academic environment several discourses are observed. The themes in his novels intersect, overlap and diverge to meet again later on. Lodge employs several styles and substyles, he uses American, British and Irish English. He makes fun and he mocks, he smiles and taunts but he also understands.

Bibliography

- ADAMKA, Pavol 2009. *Ruský vtip? Vtip ako literárny žáner*. [Russian Joke? Joke as Literary Genre]. In: Xlinguae.eu: A Trimestral European Scientific Language Review, 1, 2009, s. 24-32.
- BAŠTÍN, Š.; OLEXA, J.; STUDENÁ, Z. 1993. *Dejiny anglickej a americkej literatúry*. Bratislava: Obzor.
- BERGSON, Henri. 1994. *Smích*. Praha: Naše vojsko
- BREWER, E. C. 2001. *The Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable*. Ware: Wordsworth Editions Ltd.
- BURGESS, Anthony. 1974. *English Literature*. Harlow: Longman
- CRITCHLEY, Simon. 2002. *On Humour*. Abingdon: Routledge
- CUDDON, J.A. 1992. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Penguin Books
- DALRYMPLE, Theodore 2008: *The Quivering Upper Lip (The British character: from self-restraint to self-indulgence)* In: City Journal (online), Vol.18, No. 4, dostupné na: http://www.city-journal.org/2008/18_4_otbiebritish_character.html
- ECO, Umberto. 2004. *O literatúre*. Praha: Argo
- FOŘT, Bohumil; HRABAL, Jiří (ed.). 2004. *Od struktury k fikčnímu svetu (Lubomíru Doleželovi)*. zborník štúdií. Olomouc: Aluze, Revue pro literaturu, filosofii a jiné (ISSN 1212-5547). Zborník vydaný ako príloha č. 6
- FRANKO, Štefan. 1994. *Theory of Anglophonic Literatures*. Prešov: Slovcontact
- GAZDÍK, Marián. 2006. *Recepcia anglickej prózy na Slovensku v rokoch 1945-1989 (stručný prehľad)*. In: 35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku, 1970- 2005. str. 127-142, Bratislava: LETRA
- HARPAŇ, Michal. 1994. *Teória literatúry*. Bratislava: ESA
- HASSAN, Ihab 1987: *Toward a Concept of Postmodernism*. (online) In: *The Postmodern Turn*. dostupné na: <http://www.mariabuszek.com/kcai/PoMoSeminar/Readings/HssnPoMo.pdf>

⁹ [hesitation between the joys of body and soul. Trans.author]

¹⁰ [opinion, that literary criticism somehow sponges off the original literary work. Trans.author]

¹¹ [...] the literary work quite clearly sponges off literary theory and criticism. Trans.author]

¹² [current postmodern novel offers many unusual images of the world. Trans. author]

- HEVEŠIOVÁ, Simona. 2010. *Literature and Culture: the British Perspective*. In: Pokrivčák, Anton a kol. Literature and culture. 2010. Nitra: UKF
- HILSKÝ, Martin 1992: *Současný britský román*. Praha: H&H
- HRABÁK, Josef. 1981. *Čtení o románu*. Praha: SPN
- JOSEPH, John E. 2004. *Language and Identity. (National, Ethnic, Religious)*. NY: Palgrave McMillan
- KNIGHT, Charles (first published 16 May 2005): *Satire and the Academic Novel*. (online) In: The Literary Encyclopedia. dostupné na: <http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=1549>
- KOTIAN, Róbert (4 June 2008): *Má Boh zmysel pre humor?* interview so Štefanom Lubym, (online) In: Hospodárske noviny, dostupné na: http://hnonline.sk/2-25236070-k00000_d-a7
- LABANCOVÁ, Johana (11 May 2009): *Hostující profesoři- univerzitní román Davida Lodge* online recenzia [David Lodge: *Hostující profesoři*, originál *Changing Places* preložil Antonín Přidal, Praha: Mladá fronta, 2008], dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=24323>
- LIBA, Peter. 1981. *Kontexty populárnej literatúry*. Bratislava: Tatran
- LOGGE, David. *Nabokov and the Campus Novel*. Verejná prednáška v Nice na III. medzinárodnej konferencii o Nabokovovi v Nice, prednesená 23. júna 2006, dostupné online na: <http://revel.unice.fr/cycenos/document.html?id=1081>
- LOGGE, David 1993: *A David Lodge Trilogy. Changing Places, Small World, Nice Work*. Penguin Books
- MCRAE, John; CARTER, Ronald. 2004. *The Routledge Guide to Modern English Writing*. London and New York: Routledge
- NAGY, Ladislav (21 April 2003): *David Lodge, literárni kritik, spisovatel a žurnalista*. online, dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14257>
- NAGY, Ladislav. *David Lodge -The Practice of Writing*. (25.5. 2003) [David Lodge o psaní (recenze paperbackového vydání Lodgeovy knihy *The Practice of Writing*) David Lodge: *The Practice of Writing*, Penguin, 340 stran] dostupné online na: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=12635>
- NÉMETHOVÁ- SUCHÁNKOVÁ, Miriam. 2004. *Dvojitá zábava do času i nečasu*. [Recenzia: *David Lodge-Profesorská rošáda (Pribeh z dvoch univerzít)*, Bratislava: Ikar, 2004, preklad Otakar Kořínek], Knižná Revue 2004/24
- NUNNING, Ansgar (ed.). 2006. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host
- PEPRNÍK, Michal. 2000. *Směry literárni interpretace XX. století*. Olomouc: Univerzita Palackého
- PETRÍKOVÁ, Daniela. 2000. *Podoby ironického módu*. Nitra: FF UKF
- RENNISON, Nick. 2005. *Contemporary British Novelists*. London and New York: Routledge
- ŠTĚPÁNEK, Vladimír a kol. 1966. *Teorie literatury*. Praha: SPN
- TEW, Philip. 2004. *The Contemporary British Novel*. London and New York: Continuum International Publishing Group
- WALDNEROVÁ, Jana 2008: *De/konštrukcia fikčných svetov* [*De/construction of Fictional Worlds*]. Nitra: FF UKF
- WELLEK, René; Warren, Austin. 1973. *Theory of Literature*. Londýn: Penguin University Books
- ŽILKA, Tibor. 1984. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran

The article was created within the project KEGA No. 084-034UKF-4/2010: A New Concept of an Additive Module in Foreign Language Teaching: Historical-Cultural Minimum for Non-philology Students.

Mgr. Martina Macúchová
 Jazykové centrum
 Filozofická fakulta
 Univerzita Konštantína Filozofa
 Hodžova 1, 949 74 Nitra
 Slovakia
 e-mail: mmacuchova@ukf.sk

ABSTRACT

The most intensive expansion of Polish cultural, culturally-social and educational life in the Český Těšín region started in the period between the two world wars when some elements of the cultural life started to stabilize and some others only started to form. A certain type of cultural life gradually started to develop; despite of the existence of formal obstacles, there were some conditions under which a certain literary culture evolved.

Polish literature of the Czech Těšín region is understood as a transitional unit with double attachment to Polish literature in Poland and to Czech national literature. The comparative perspective is applied, first of all, to the multicultural problems. The literary output of the Czech and Polish authors of the Czech Těšín region is studied in the context of local literature. The Czech and Polish context is taken into consideration only if the output achieved favorable responses in the Czech and Polish national literature.

Otázky identity, jak individuální, tak skupinové (etnické, národní atd.) patří v současnosti k velmi diskutovaným problémům ve sféře sociálních i humanitních věd (PETRUCIOVÁ 2001: 27–36; 2002: 38–44). Pokud se jimi chceme zabývat, musíme se ptát, co pojed identity znamená.

V západní filozofické tradici se schematicky vymezují přístupy esenciální, existenciální a narrativní. Dlouho převládal esenciální přístup, jenž historicky odpovídá tradici klasické západní metafyziky. Obvyklým axiomatickým východiskem byla pro klasickou metafyziku jednoznačnost základu a názor, že vše je samo o sobě identické: vše jsoucí je samo o sobě identické do té míry, do jaké je jsoucí a identickým vůči jakémukoli jinému jsoucímu. Podstata člověka byla chápána jako něco, co konkrétnímu jedinci předchází, jako něco do určité míry apriorního, nadčasového a neměnného; teprve Hegel poukázal na dějinný status člověka. V tomto druhově esenčním určení člověka se pravda o člověku jako takovém rovnala vědění o jeho podstatě a pravda o konkrétním jedinci byla odvozena od stupně naplnění či uskutečnění této eidetické podstaty. Lidská identita byla pojímána jako identita rodu, jako skupinová (kolektivní) identita. Realita jedince byla spojena s reprodukcí rodové ideje člověka. Důraz se kladl na obecné univerzální znaky, které spojují individua s jednotlivými societami. Rozdíly mezi lidmi, projevující se ve víře, hodnotách, zvyčích a institucích, měnící se s časem a místem, byly vnímány jako bezvýznamné, zakrývající a zatemňující to, co je na člověku skutečně lidské, co je stálé, obecné nebo celosvětové. (GEERTZ 2000: 47)

V rámci filozofické antropologie se vyskytuje dvojí základní pojetí člověka. První esenciální vychází z určování člověka prostřednictvím rodově druhových znaků, druhé je existenciální, zdůrazňující rozhodující úlohu individuální zkušenosti při formování podstaty jedince. V odpovědi na otázku identity se ve speciálních vědách o člověku a kultuře setkáváme s apriorním a aposteriorním přístupem. Esencialismus ve spojení s apriorismem znamená, že identity existují podobně jako Platonovy ideje mimo čas a prostor, jsou přítomny odedávna v našem vědomí a mohou být identifikovány tady a teď. Podobné pojetí identity vychází z romantismu. Například Friedrich Schiller tvrdil, že země a národy procházejí časem, což samo ještě neznamená spojení „esencialismu“ a apriority. V romantismu a v jeho pojímání národa se stává určujícím prvkem nikoli příslušnost k nějaké zemi, nýbrž k jazyku (u nás Josef Jungmann ve dvou statích *Rozmlouvání o jazyku českém* z r. 1806, v Německu to byl Johann Gottlieb Fichte ve svých berlínských přednáškách z r. 1807/1808, které vyšly pod názvem *Reden an die deutsche Nation* v Berlíně v r. 1808). Tehdy v podstatě dochází ke zrodu moderních nacionálismů v ideové sféře.

V rámci podobného přístupu je identita jedince, konstrukce „já“, považována za kulturní konstrukt, nepřenosný z jedné kultury do druhé. (ALLEN 1997: 3–26) Esencialismus ve spojení s aposteriorismem znamená, že komunity (etnika, národy nebo jakákoli jiná seskupení) jsou výsledkem kulturního vývoje, historických a politických lultur. Přestože jsou společenství politicky ustálená (některý politický řád je více, jiný méně stabilní), mohou se měnit. Konstruktivistický přístup, chápaný absolutně jako výsledek podobné formy esencialismu, popírá reálnou existenci podobného typu komunit a považuje je pouze za imaginární konstrukci.

Se vznikem speciálních věd o člověku byl esenciální přístup k pojetí člověka doplněn o sociografické hledisko. Člověk je biologicko-psychologicko-sociologicko-kulturní bytostí, složeninou úrovní, která je sama o

sobě kompletní a neredukovatelná, každá z nich se překrývá s těmi, které jsou pod ní, a podpírá ty, které jsou nad ní. (GEERTZ 2000: 49)

Jiným krajním přístupem je radikalizace významu změn v životě jedince (existenciální motivy) a neuchopitelnost jeho identity. S příchodem existenciální filozofie byl ontologickou diferencí zdůrazněn rozdíl mezi problémem podstaty/identity věci a člověka. Sartre formuloval tezi existence, která předchází podstatě, a napsal, že existenciální určení člověka chápeme vždy jako individuální určení; akceptujeme rozdíl mezi podstatou, která je pojata jako *eidos*, tj. všeobecný tvar druhu jsoucen, a podstatou, která je pojata jako *morphe*, tj. jednotlivý tvar jsoucna. V přednášce *Existencialismus je humanismus* Sartre zformuloval tzv. první princip existencialismu: člověk není zprvu ničím, bude až potom, a bude takový, jakým se udělá a čím se udělá. Od toho odvozoval odpovědnost člověka za sebe sama a za celé lidstvo.

Antinomie identity „já“ pak spočívá v tom, že použití stejného slova pro označení osobnosti od narození do smrti předpokládá existenci neměnného základu, který tvoří bytost, ale lidská zkušenost tuto podstatu neguje. Identita je zpravidla vnímána jako výsledek interakce se široce chápáným prostředím (sociálně kulturním, přírodním). Zdůraznění úlohy změn vede například Adlera k názoru, že nový typ multikulturního člověka, který se rodí v multikulturní realitě, je vlastně člověk bez zakotvení v určité kultuře, člověk schopný měnit svou identitu a své vlastnosti tak, aby mohl vystupovat a fungovat jako člověk mezi kulturami. (ADLER 1977.) Gianni Vattimo dokonce zastává názor, že postmoderní člověk už nebude posedlý problémem identity a přestane sám sebe prožívat jako výraznou celistvost. (VATTIMO 1997: 223)

Existenciální přístup chápal lidský svět jako prostor neopakovatelných individualit, zdůraznil jedinečnost, proměnlivost lidské identity, odlišnost a specifickost na úkor společného a obecného jako vlastního esencialismu. (Erich Fromm podal obraz západní společnosti jako roztržené masy osamělých individuí.) Zachování exkluzivity přístupu, zachycení „já“ nebo „my“, znamená vyčlenění, oddělení od „oni“, „jiné“. Identita je pak definována jako něco negativního. Náležet k určité identitě znamená nepatřit mezi ostatní. Proti exkluzivnímu pojetí identity stojí filozofie dialogu. Jakmile filozofie začala reflektovat situaci krize západního univerzalizmu, zkušenosť jiných kultur a fenomén heterogenity sociální a kulturní reality, došlo k ovlivnění pojetí identity jako rozmanité a rozvrstvené vůči jiným, ale i uvnitř jí samé. (Tyto otázky zkoumáme v literatuře Těšínska na materiálu pamětí/memoárů, deníků spisovatelů, tedy na písemnictví s estetickou fukncí, zatímco vyprávění pamětníků a jiné „oral history“ přenecháváme v oblasti výzkumu etnologů, etnografů, kulturních antropologů; GRYGAR 2003: 135–159; MARTINEK 2009a: 545–559.)

Ricoeur píše o paradoxu, který spočívá v tom, že v myšlení o souvislosti s pojmem identita se míší dva významy – identita vůči sobě samému (jásvi) a identita jako stejné (podobné). Protiklad tkví v tom, že použití stejného slova pro označení osobnosti od narození do smrti předpokládá existenci neměnného základu, ovšem lidská zkušenost tento neměnný základ, jenž tvoří osobnost, neguje. (RICOEUR 1993.)

Od druhé poloviny 20. století se objevuje další tendence chápání lidské identity, která je spojena s významem narace a jazykových kódů v lidském životě. Lidská identita je propojena s korespondencí mezi vnějším světem, vztahem s Jiným a s vlastním Já. Svět je prostor, který je tvořen slovy a činy lidí. Od anonymní existence jiných živých bytostí se člověk liší právě nutností ukázat ve svých činech a slovech, kym je ve své jedinečné odlišnosti. (ARENDT 1958: 197.) Čin se stává relevantním pouze jako vyslovený. Pochopení činu nutně zahrnuje dvě vědomí: činitele samého a jiného, přičemž činitel nedisponuje nezbytným vnějším, uzavírajícím nadhledem na vlastní dílo, jímž vládne vypravěč. Nikdo není autorem nebo stvořitelem své vlastní životní historie, ta je výsledkem slov a činů, které ukazují na aktéra, ale ten není autorem. Ten, kdo vytváří příběhy, je subjektem slov a činů ve dvojím smyslu: za prvé je jejich aktérem, za druhé je tím, kdo je prožívá, kdo kvůli nim trpí (kdo je snáší), ale nikoli jejich autorem. (ARENDT 1958: 160.) To znamená popření Sartrova výroku, že člověk je tím, čím se učiní. Pravda o člověku není již mojí pravdou, pravdou o mně samém. Ricoeur tvrdí, že na cestě hledání identity subjekt nezabloudí, neboť síla imaginace ho přivádí k tomu, že se setkává s hrozbou ztráty identity, s absencí Já. (RICOEUR 1993: 27.) Narativní přístup ukázal novou možnost určení identity jako inkluzivní. Zachycení identity Já nebo My předpokládá nejen vyloučení (exkluzi) identity Jiného, ale především zahrnutí jeho identit (inkluzi).

Do poloviny 20. století převládal v pojetí člověka esencialní přístup, jak je patrné mj. z pojmu národní povaha, duše národa (duše Ruska u Berd'ajeva), etnokulturní identita (u Wundta). Národní identita byla chápána jako neměnná, kvazi-přirozená podstata, podobná romantickým konceptům typu Volksgeistu. V sociální a kulturní antropologii se tyto teorie projevily v kulturních vzorech jako dominujících psychologických vlastnostech a způsobech chování představitelů některé kultury, v teoriích bazální osobnosti. (BENEDICT 1999) V teorii sociálních rolí a statusů problém identity zkomplikovala otázka: buď uznáme identitu jako souhrn určitých rolí, nebo uznáme mnohost identit jedné osobnosti (srov. názory amerického antropologa Ralha Lintona o vztahu mezi kulturní změnou a identitou osobnosti vyslovené na základě jeho terénních studií v Pacifiku, Jižní Americe a na Madagaskaru; LINTON 1933, 1936, 1955).

Dalším projevem esencialismu je pojetí identity jako etnosu, který je nadhistorickým fenoménem, příčinou samou o sobě. Také historicismus může mít tendenci k esencialismu, pokud jsou dějiny chápány jako absolutní kontinuum, jako cesta národa k seberealizaci v národním státu. Národ je chápán jako něco sice od

počátku již existujícího, přítomného, ale teprve postupně přicházejícího k sebevědomí a sebeurčení. (V tomto ohledu se i nás výklad česko-polské spolupráce před rokem 1848, ale zejména po něm jako jara národů a slovanské spolupráce zdržuje ještě v rámci jakéhosi esenciálního přístupu. Myšlenka slovanství zde byla dokonce první fází národního vědomí obyvatel Těšínska, ve druhé etapě se národní vědomí příslušně diferencovalo; MARTINEK 2007a: 93–108.)

Můžeme-li shrnout výše řečené, identitu chápeme jako vědomí svébytné totožnosti stálé v čase (jsem to stále já, přes všechny tělesné i psychické změny), jako soulad projevů chování a jednání člověka s jeho totožností (tohle chování je mi vlastní) nebo jako ztotožnění se s někým jiným, se skupinou, ideou (tyto názory, hodnoty, jednání nejsou mi cizí).

V současnosti je pojednání národa (a následných úvah o jeho identitě) komplikováno zkušeností existence národa ve dvou rovinách: jako etnického národa, hlásícího se ke kořenům hluboké minulosti, a občanského národa jako vědomého konsensu různých skupin s výraznými asimilačními tendencemi nebo s uznáním jedné ze skupin (majoritní) jako dominantní. Myslíme tím např. do našich jazyků nepřeložitelné americké slovo *nation*, které se vztahuje k občanům jakožto účastníkům společenské smlouvy (ústavy) a u kterých se nutně nepředpokládá vazba na jeden jazyk a „kulturu“.

Historicky se vychází z pojednání národa jako tzv. etnokulturního celku, jenž se vyznačuje jednotou místa (území), dějin, ekonomiky, jazyka, kultury (vzniká tím i mýthus jako určitý souhrn identifikačních příběhů potřebných kultuře ke své vlastní koherenci a identifikaci; SLOTERDIJK 1996: 40) a autochtonnosti. Takové pojednání by se mohlo vztahat např. k Lužickým Srbům, kteří se pokládají za národ, přestože nemají žádný „svůj“ ani „vnější“ stát, ke kterému by se mohli hlásit (podobně třeba Baskové, nebo dokonce „noví“ Slezané v Horním Slezsku). (NIJAKOWSKI /ed./ 2004.)

Princip národnosti pak spočívá na tvrzeních typu: národní identita je platným zdrojem osobní identity a jednotlivci, kteří vnímají příslušnost k národu jako součásti své identity, netrpí žádným sebeklamem; přání chránit svou identitu před vlivy, které ji mohou ohrozit, je pro jedince morálně obhájitelné; národ je etnickým společenstvím, jehož členové mají k ostatním členům téhož národa specifické povinnosti, které naopak nemají k lidem mimo něj; příslušnost k národu poskytuje kritérium pro sebeurčení – národ má vytvořit takové struktury, které by občanům umožnily rozhodovat o věcech obecného významu. (GIDDENS 2000: 112)

Národní, kulturní, etnokulturní identita je spojena se sebevědomím, sebeurčením a sebe-definováním, ale národní vědomí s těmito procesy není totožné. (Kulturní a etnická identita je často chápána jako mnohovrstevná identifikace jednotlivce s nejrůznějšími kulturními, etnickými, sociálními, profesními, zájmovými a jinými skupinami.)

Národ se vztahuje především k národnímu státu. V současných výzkumech se setkáváme s názorem, že vznik národních států byl mj. podmíněn antagonistismem vůči jiným, tj. exkluzí. Vznik národa je často stvrzován jeho deklarací. Národ je tak subjektem i objektem moci. Národ, jehož jménem se uskutečňuje moc, není pouze formální instancí suverenity, ale obsahovou instancí identity, tj. jeho obsahem je souhrn jedinců spojených určitými historickými, jazykovými, náboženskými a kulturními vztahy. Národ v občanském pojednání předpokládá respekt k jazykové, náboženské a kulturní diverzitě, tudíž společnost jako heterogenní a heteronomní. Hledá se adekvátní míra vztahu mezi identitou individuální a skupinovou. Obě existují ve vztahu napětí a vzájemně se od sebe liší. (Tyto otázky jsme řešili v rámci z hlediska analýzy Lysohorského konceptu tzv. lašského národa i z hlediska revindikačních snah spisovatele těšínského Pawła Kubisze o připojení českého Těšínska k Polsku; MARTINEK 2008a: 34–46, týž 2005: 103–105.) Vztah identity člověka, národa, společnosti a kultury je vztahem vzájemně propojeným a ovlivňujícím. Identita je relativně stabilním prvkem sociální reality, jehož míra stability je sociálně dána. Jde zároveň o základ subjektivní reality. (BERGER–LUCKMANN 1999: 95.)

Identita je tvořena specifickými mechanismy, které chápeme jako autentické jádro, jež poskytuje smysl naší existenci. Hra sebeidentifikace a identitního tvarování prostřednictvím uznání jinými probíhá v prostředí kulturních institucí, které mezi jedincem rozdělují některé způsoby chování, výkonu a jazyka. (Těchto otázek jsme se dotkli zejména v naší polské knižní studii o literárním životě na českém Těšínsku, který chápeme jako projev lokální i regionální literární kultury; MARTINEK 2008b.) Tak jako jsou instituce představovány a legitimizovány v podobách myšlení, podobně je také identita neoddělitelná od myšlenkových pozic jedince, od možnosti „zaškatulkování“ osob lišících se jazykem, když například říkáme Já, My, Oni, ale také Čech, Polák, Slovák, Němec. (Ke zkoumání tohoto typu se výborně hodí narrativní analýza románu Jindřicha Zogaty, rodáka z Jaworzynky na česko-polsko-slovenském pomezí ve Slezských Beskydech; POSPÍŠIL 2001: 14–21.)

Moderní doba přinesla nové identity, především příslušnost k národnímu státu, zdůraznila náboženskou, etnickou a jazykovou diverzitu. (To, jak víme, neplatí ve všech zemích stejně. Ve Francii novou identitu nepřinesla až „moderní doba“, pokud „moderní dobu“ nechápeme jako novověk, ale ve Francii k tomu dochází už dříve. Zatímco například americká identita je v základu osvobozením z britského područí.) V rámci kultury narůstala tendence přechodu od reprodukce tradice až ke kulturní výměně, změně a inovaci. Identita se stále častěji problematizuje, čím dál víc je založena na exkluzivitě, odlišení nás od nich, která se prosazuje s různou mírou tolerance. Postmoderní doba identitu výrazně zkomplikovala. Pluralita se netýká jen celků, ale působí

uvnitř kultur. Rozmanitost vyžaduje příhodné podmínky pro svobodu a inovaci, a tím ohrožuje integritu a celistvost. Identita se stává víceúrovňovou, nahodilou a situacní.

V současnosti žijeme v heteronomní sociální a kulturní realitě, proto je náš individuální model světa tvoren systémem tzv. kognitivních map. (STERNBERG 2002.) Život současného člověka je životem na hraně kulturních střetů, proto potřebuje vodítko/mapu v labyrintu rozmanitých kulturních světů. (BĚLOHRADSKÝ 1997.) Důležitým faktorem se stává schopnost zachovat integritu osobnosti, která je základem kulturní identity jako otevřeného, proměnlivého fenoménu, jenž určuje humanitu člověka.

Naše současná éra se označuje za dobu globalizace, která se projevuje dvěma směry: 1) pluralitou a multikulturalitou, 2) unifikací (například vlivem westernizace) podmíněnou třetí civilizační vlnou (Toffler) a vznikem informační společnosti (Webster). Na protilehlých pólech globalizace jsou multikulturalismus a monokulturalismus. Oba fenomény ovlivňují procesy národní identity.

Globalizace uvolňuje sociální vztahy, pozorujeme tendenci k lokální autonomii a regionální kulturní identitě. (U Poláků na českém Těšínsku se projevovaly snahy o připojení k Macierzy – Rzeczypospolité Polské, argumentovali přitom hledisku etnografickými, s výjimkou šlonzákovců reprezentovaných Slezskou lidovou stranou v čele s Josefem Koždoněm, hlásajících separatistické heslo „Slezsko Slezanum“. Podobně Łysohorsky horoval pro vytvoření jakéhosi samostatného Lašska. Naopak Češi poukazovali na státoprávní příslušnost Těšínského Slezska k České koruně, na mírových konferencích také ekonomickými důvody. MARTINEK 2008c: 355–367.)

Obavy ze ztráty kulturní identity vyplývají z rozkladu sociální koherence (krize individualismů, atomizace společnosti), kulturních tradic jako způsobu fixace historické zkušenosti některého celku. Není vyloučeno, že dojde ke koexistenci lokální, regionální, národní a kosmopolitní světové identity. (GIDDENS 1998: 63; 2000: 115–116) Důležitost regionálních a národních identit ve světě se mění. Lidé mají myslet globálně a jednat lokálně, hlásá jedno z hesel multikulturalismu.

K základním typům vztahů mezi kulturami, které určují stav a charakter multikulturalismu, patří:

- 1) konzervativní multikulturalismus spojený s nadvládou silnější kultury, určující stav a vedoucí k asimilaci slabších kultur;
- 2) submisivní vztah mezi kulturami, kde je slabší kultura vyvýjena snaha o asimilaci;
- 3) kulturní izolacionismus, jenž vede k marginalizaci slabší kultury;
- 4) liberální vztah založený na uznání rovnocenností a vedoucí k vzájemnému respektu.

(MCLAREN 1994: 57)

Ponecháme-li stranou sociální kontext, v naší habilitační práci jsme si kladli otázku, s jakým literárním a kulturním kontextem se setkáváme při vytváření podmínek pro utvrzení a rozvíjení kulturní identity jak minoritní, tak majoritní společnosti českého Těšínska. A to jak u historicky původních (autochtonních) obyvatel, tak u přistěhovalců, jichž v regionu významně přibylo zejména v éře industriálního rozvoje ostravsko-karvinského regionu od konce 18. století.

Multikulturalita ovlivňuje lidskou identitu na individuální a interindividuální úrovni z hlediska objektivních determinant. Minulost sdílíme s těmi, které jsme mohli pokládat za cizí nebo vetřelce. Nemůžeme se ani omezovat na svůj mateřský jazyk, existujeme minimálně ve dvou a více jazykových světech (patří sem otázky bilingvismu, jichž jsme se v oblasti českého Těšínska rovněž dotkli; MARTINEK 2009c: 153–159). Kulturní heterogenita se projevuje nejen na úrovni lokálních kultur (také v nám sledované kultuře Těšínska). Za žádoucí je považován inkluzívní postoj k identitě, nejen v teoretické, ale i v praktické rovině. Má jít o historicky reálnou formu vztahů mezi kulturami a společnostmi. Inkluze probíhá na dvou úrovních: může být pojata jako pohlcení (asimilace) identity, nebo jako transkulturní identita (migrace). Zdrojem transkulturní identity přitom nemusí být nutně migrace, ale i neúplná asimilace (adaptace).

Na českém Těšínsku se setkáváme s oběma jevy. Asimilační trend v sobě obsahuje také proces akulturace, jehož průběh je sledován (u Redfielda, Lintona a Herskowitz) v pěti základních fázích:

- 1) v konfrontaci kultur, která vede ke vzájemnému poznání jejich kladů a záporů;
- 2) v akceptování některých cizích kulturních obsahů a jejich výběru s ohledem na funkčnost a atraktivnost;
- 3) v přijetí těchto kulturních obsahů do vlastního kulturního systému;
- 4) v souběžné modifikaci vlastního kulturního systému založené na jeho restrukturaci a spjaté s přijetím některých kulturních prvků a zavržením jiných;
- 5) v akultační reakci reprezentované často negativními postoji, které mají na jedné straně bránit čistotu vlastní kultury odmítáním cizích vlivů, na druhé straně zamezit ztrátě kulturní identity, kulturní dezintegraci a postupné asimilaci slabší kultury. (SOUKUP–HOLÝ /eds./ 1993)

Pokud jde o pojem akulturace, někteří autoři ji chápou jako stav, kdy je stará kultura zničena střetem s novou kulturou, ta však její původní místo (zatím) nevyplnila. (MARTINEK 2006: 108–119.) Příznačný je pro něj nárůst společenských patologií.

Dlouhodobá a intenzivní akulturace vede ke splnutí dvou dříve autonomních kultur a ke vzniku kvalitativně nového autonomního systému. Můžeme se tedy ptát, zdali je kultura Těšínska natolik silnou kulturou, aby nedošlo k úplné akulturaci s kulturou českou. Ani se nejeví reálné, že by došlo k akulturaci

v druhém směru s polskou národní kulturou po otevření hranic a vzniku Euroregionu Těšínské Slezsko, byť se ani tato možnost nedá vyloučit, pokud by k tomu byly vytvořeny institucionální a další předpoklady. Anebo zde snad vznikne jakási specifická slezská, místní, regionální kultura rodáků, a to za podmínky, že by zejména mladé generaci dokázala nabídnout specifické, atraktivní regionální a lokální obsahy kultury? V ideálním případě by procesy akulturace na Těšínsku vyústily ve vzájemné přizpůsobení a obohacení kultur při zachování jejich specifiky. Takový výsledek bychom mohli označit za kulturní integraci a stabilizovaný kulturní pluralismus. Na tomto kýženém základě by v tomto evropském regionu vznikla jednota kultur v jejich odlišnosti.

Literatura

- ADLER Peter, 1977, Cultural Identity: Reflections upon Cultural and Multicultural Man. In: *Topics in Culture Learning: Concepts, Applications, and Research*. Richard W. Brislin (ed.). Honolulu: University of Hawaii Press.
- ALLEN Douglas, 1997, Social Constructions of Self: Some Asian, Marxist, and Feminist Critiques of Dominant Western. In: Views of Self. In: *Culture and Self: Philosophical and Religious Perspectives, East and West*. Douglas Allen (ed.). Boulder, Colo.: Westview Press/Harper Collins, s. 3–26.
- ARENKT Hannah, 1958, *Human Condition*. Chicago: Chicago Press.
- BĚLOHRADSKÝ Václav, 1997, *Mezi světy a mezisvěty*. Olomouc: Votobia.
- BERĀJEV Nikolaj Alexandrovič, 1992, *Duše Ruska*. Přel. Ivo Pospíšil. Brno: Petrov.
- BERGER Peter L. – LUCKMANN Thomas, 1999, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- FICHTE Johann Gottlieb, 1808, *Reden an die deutsche Nation* Berlin: Theodor Vogt Publisher: H. Beyer & söhne.
- FROMM Erich, 1993, *Strach ze svobody*. Přel. Vlastislava Žihlová. Praha: Naše vojsko.
- FROMM Erich, 2000, *Člověk a psychoanalýza*. Přel. Irena Petřinová, Marta Hubscherová. Praha: Aurora.
- GEERTZ Clifford, 2000, *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- GIDDENS Anthony, 1991, *Modernity and Self-identity*. Cambridge: Polity.
- GIDDENS Anthony, 1998, *Důsledky modernity*. Přel. Karel Müller. Praha: Sociologické nakladatelství.
- GRYGAR Jakub, 2003, Strážci paměti. Autobiografické vyprávění a normativní aspekty kultury ve Stonavě na Těšínsku, *Český lid. Etnologický časopis*, č. 2 (90), s. 135–159.
- JUNGMANN Josef, 1948, Dvojí rozmlouvání o jazyce českém. In: *Boj o obrození národa: výbor z díla Josefa Jungmanna*. Usp. a úvod Felix Vodička. Praha: Kosek. [Pův. in: *Hlasatel český*, 1806.]
- LINTON Ralph, 1933, *The Tanala: The Hill Tribe of Madagascar*, Publication nr 317, Anthropology Series, Field Museum of Natural History, Chicago.
- LINTON Ralph, 1936, *The Study of Man*. New York: D. Appleton-Century Co.
- LINTON Ralph, 1955, *The Tree of Culture*. A Vintage Book. New York: Random House.
- MARTINEK Libor, 1997, Stylizace, identita a intertextualita v poezii Renaty Putzlacherové. In: *Ponowoczesność i tożsamość*. Red. Bożena Tokarz, Stanisław Piskor. Katowice – Ustroń: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Oddział w Katowicach, s. 227–235.
- MARTINEK Libor, 1998, Záolží, *Dokorán*, č. 1, s. 63.
- MARTINEK Libor, 2001, K pojmu centrum a periferie z hlediska sémiotiky. In: *Sborník prací FPF SU v Opavě*, řada jazykovědná, D 1. Opava: Slezská univerzita, s. 190–193.
- MARTINEK Libor, 2004, *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*. Opava: Slezská univerzita.
- MARTINEK Libor, 2005, Poznámky ke vztahu Pawła Kubisze k Řehořovi Ľysohorskému. In: *Práce a studie Muzea Beskyd*. Společenské vědy, č. 16. Frýdek-Místek, Muzeum Beskyd, s. 103–112.
- MARTINEK Libor, 2006, Česká literatura na stránkách přílohy Glosu Ludu Szyndzioły. In: *Oázky českého kánonu. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Red. Stanislava Fedrová. Praha: ÚČL AV ČR, 2006, s. 183–192.
- MARTINEK Libor, 2006, K některým aspektům literárního života polské národnostní menšiny v meziválečném období. In: *Slezský sborník*, č. 2, s. 108–119.
- MARTINEK Libor, 2006, *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920*. Ústav bohemistiky a knihovnictví FPF Slezské univerzity v Opavě. Opava: Slezská univerzita.
- MARTINEK Libor, 2007, *Region, regionalismus a regionální literatura*. Ústav bohemistiky a knihovnictví FPF Slezské univerzity v Opavě. Opava: Slezská univerzita.
- MARTINEK Libor, 2007a, K některým metodologickým přístupům, pojmoslovním otázkám a předpokladům výzkumu polské literatury českého Těšínska. In: *Slovanské studie – Studia slavica XI*. Ostrava – Opole: Universitas Ostraviensis – Uniwersytet Opolski, s. 93–108.

- MARTINEK Libor, 2008a, Óndra Łysohorsky – outsider? In: *Podoby outsiderstva u umělecké literatuře*. Zuzana Bariaková, Martina Kubealaková (eds.). Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 34–46. CD-ROM (ISBN: 978–80–8083–578–1)
- MARTINEK Libor, 2008b, *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989*. Kielce: Oficyna wydawnicza „STON2“.
- MARTINEK Libor, 2008c, K recepcii osobnosti a díla Óndry Łysohorského. In: *Český jazyk a literatura v evropském kulturním kontextu – Język i literatura w europejskim kontekście kulturowym*. Red. Mieczysław Balowski a Jiří Svoboda. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, 2008, s. 355–367.
- MARTINEK Libor, 2009, Nad paměťmi Henryka Jasiczka. Příspěvek k osobní a skupinové identitě na českém Těšínsku. *Slovanský přehled*, Review for Central, Eastern and Southeastern European History, č. 4, s. 545–559.
- MARTINEK Libor, 2009b, Problémy literárního kónonu polské literatury českého Těšínska, *XLinguae.eu. A Trimestral European Scientific Language Review*, Nitra, č. 1, s. 33–36.
- MARTINEK Libor, 2009c, Spotkanie – Setkání. K problematice bilingvní tvorby střední generace polských autorů z českého Těšínska. In: *Ty, já a oni v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference pořádané katedrou bohemistiky PdF UJEP v Ústí nad Labem ve dnech 2.–4. 9. 2008. Ústí nad Labem: Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty UJEP, s. 153–159.
- MCLAREN Peter, 1994, White terror and oppositional agency: Towards a critical multiculturalism. In: *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*. C. Sleeter and P. McLaren (eds.). New York: State University of New York Press, s. 33–70.
- NIJAKOWSKI Lech Marian (ed.), 2004, *Nadciągają Ślazacy: Czy Instnieje narodowość Śląska?* Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar“.
- PETRUCIOVÁ Jelena, 2001, Multikulturní a globalizační kontext změn národní identity. In: *Oázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmírkách současné multietnické společnosti*. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 6. a 7. 11. 2001 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Ol'ga Šrakerová (ed.). Praha – Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě – Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze, s. 27–36.
- PETRUCIOVÁ Jelena, 2002, Vztah kulturní a občanské identity. Střet, harmonie? In: *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*. Ol'ga Šrakerová (ed.). Praha – Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě – Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze, s. 38–44.
- POSPÍŠIL Ivo, 2001, Kořen a výhonky. K šedesátinám básníka a prozaika Jindřicha Zogaty, *Těšínsko*, č. 3, s. 14–21.
- RICOEUR Paul, 1983, *Temps et récit I*. Paris: Editions du Seuil.
- RICOEUR Paul, 1985, *Temps et récit III*. Paris: Editions du Seuil.
- SARTRE Jean Paul, 2004, *Existencialismus je humanismus*. Přel. Petr Horák. Praha: Vyšehrad.
- Sociální a kulturní antropologie, 1993, Václav Soukup, Ladislav Holý (eds.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- STERNBERG Robert J., 2002, *Kognitivní psychologie*. Přeložil František Koukolík. Praha: Portál.
- TOFFLER, Alvin – TOFFLEROVÁ, Heidi, 2002, *Válka a antiválka: jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*. Praha: Dokořán – Argo.
- VATTIMO Gianni, 2000, Rozdiely, konflikty, kultúrny minimalizmus, *Text – revue pre humanitné vedy*, č. 2, s. 222–224.
- WEBSTER Mark, 2006, *Theories of the Information Society*. 3rd edition. London: Routledge.
- WUNDT Wilhelm Maximilian, *Völkerpsychologie*, 10 Bände [svazků]. Lepizig: Wilhelm Engelmann. 1900 – 1920.

PhDr. Libor Martinek, Ph.D.
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Bezručovo nám. 13
746 01 Opava
Czech republic
e-mail: libor.martinek@fpf.slu.cz.

Od komického a komédie k humoru

From Comical and Comedy to Humour

JANA WALDNEROVÁ

ABSTRACT

Humour has always formed an essential part of human culture. Despite of its importance for societies of men, people did not pay much attention to its aspects, origin, and structure for a long time. They took these issues for granted. First thespians that mentioned humour in their letters were Greek philosophers, but more serious attempts to recognize humorous matters appeared no sooner than in the Renaissance. The following paper tries to introduce historical approaches to humour, the main theories on this subject as well as the most important contemporary works among which Ruskin's and Attardo's theories undoubtedly belong.

Z antiky sa pravdepodobne nezachovali žiadne vtipy. Ak by sa zachovali, súčasnosti by sme im už určite nerozumeli. Z tých čias nám dodnes zostali komédie, ktoré svojim humorom zabávali masy. V súvislosti s humorom si musíme uvedomiť, že v antike tento výraz neoznačoval smiešne, vtipné alebo veselé. Keď sa antickí myslitelia začali zaoberať humorom, názov pre všetko smiešne odvodili od komédie. Humor v ich textoch nahrádzajú ekvivalenty komika, komédia, komické, výraz humor mal totiž iný význam. Latinský termín označoval nielen v antike, ale aj v stredoveku a renesancii vitálne tekutiny ľudského organizmu.

Humor v období antiky reprezentovala komédia, komické, alebo komika, neprekvapí teda, že výraz má grécky pôvod. A. Stott predkladá nasledovné vysvetlenie:

.... *kômos alebo cômai a oda, slová, ktoré odrážajú korene komédie na gréckom polostrove. Kômos sa prekladá ako vyžívať sa, tešiť sa, kým kômai pochádza zo slova dedina. Aristoteles (384-322 pred n.l.) uprednostňoval druhú definíciu, poznamenávajúc, že Dóri nazývajú vzdialé dediny kômai..., a tak slovo comedians nie je odvodené od slova tešiť sa, pretože jeho nositelia museli putovať do takýchto dedín, keď ich s hanbou vynáli z mesta. Oda je jednoznačne preložená ako pieseň, a tak komédia je bud' oslavná hymna, alebo, ako povedal Dante (1265-1321) jednoduchá pastorálna pieseň*“ (prel. autorka).¹

V antike na rozdiel od tragédie, ktorá sa tešila všeobecnej úcte, bola komédia aj pre hojné využívanie rôznych „frivolných naturalizmov spodiny“², považovaná za nízky, ľudový žánor. Jej poslanie bolo široké, mala zabávať rôznorodé masy občanov a masy obyčajných ľudí jej mali rozumieť. To bol dôvod kvality vtedajšieho humoru, ktorý neboli sofistikovaný, jemný, založený na rôznych narážkach, ale tvorila ho zemitá zmes gest a expresívneho prejavu, akým rozumel aj jednoduchý človek. Rovnako bola aj koncepcia humoru podstatne užšia než súčasná. Nálepka jednoduchosti a nízkosti, ktorá ľpela na komédiu až do nedávnych čias, spôsobila, že tento dramatický žánor bol, aj napriek svojej dlhodobej existencii, zo strany filozofov a vedcov veľmi dlho prehliadaný. Väčšinu pozornosti venovali vznešenej tragédií.

Mnohí literárni historici a vedci sa domnievajú, že komédia sa vyvinula v rurálnom prostredí z jednoduchej satyrskej piesne jediného speváka a tvorila súčasť sezónnych roľníckych rituálov oslavujúcich boha Dionýza, pre zaistenie úrodnosti zeme, plodnosti dobytka a odvrátenie zlých vplyvov. Podľa A. Stotta temperament a vlastnosti pripisované bohu Dionýzovi spolu s podstatou jeho uctievania mali výrazný vplyv na princípy radosti, inverzie, relatívnej sexuálnej slobody a travestie, ktoré nachádzame v komédiu. Dionýz bol patrónom slávností Lenaea a Veľkých Dionýzií, každoročného aténskeho divadelného festivalu, kde odmeňovali najlepších dramatikov, najskôr iba autorov tragédií. Komédie patrili na zimnú slávnosť Linaea a do Dionýzií

¹ ‘kômos’ or „kômai“, and ‘oda’, words that reflect comedy’s roots in the Greek peninsula. ‘Kômos’ translates as revel, while ‘kômai’ comes from the word for village. Aristotle (c. 384-322 BC) preferred this second definition, remarking that the Dorians call outlying villages kômai... the assumption being that comedians were so-called not from ther revel or ‘kômos’, but because they toured the villages when expelled from the town in disgrace. ‘Oda’ is uncontroversially translated as ‘song’, and so comedy is either a hymn of celebration or, as Dante (1265-1321)styled it, ‘a rustic song’“ (Stot, 2005 ,c. 4).

² Vid' Borecký,

prenikli vo forme súťaže až v roku 486 pred n.l., čím sa podľa A. Stotta komédia *inštitucionalizovala ako významná literárna forma*.³

Aristoteles píše, že prvé komédie si brali na mušku vládu a prinášali otvorený satirický komentár politiky. Také boli aj Aristofanove komédie. Neskôr sa však autori odklonili od uplatňovania súčasných aktuálnych tém a začali vytvárať univerzálne platné príbehy. O sto rokov už bola komédia odporúčaná pre svoj didaktický význam, pre spôsob ako zobrazuje, čo však nezmenilo jej status vo vzťahu k predstaviteľom vtedajšieho intelektu. Aristoteles, Cicero aj Platón sa komédiou zaoberali iba okrajovo, väčšiu pozornosť venovali tragédií, lebo tá bola žánrom vzdelancov, kým na komédiu hľadeli ako na prejav nízkosti, jednoduchosti, súvisiaci s rôznymi telesnými deformáciami a obscénosťami na pobavenie publika.

Pre postavenie komédie z hľadiska záujmu kritikov a vedcov bola dôležitá práca H. Bergsona *Le rire* (*Smiech* 1901). Bergson píše o komédiu ako manifestácii vitality. Za ústredné považuje dynamické sily intuicie a impulzu⁴, kreatívne a náročné sily života, ktoré sa postupne prejavujú a zapájajú sa do všetkých sociálnych interakcií. Jeho text prispel k zlepšeniu postavenia komédie z hľadiska záujmu kritikov a vedcov.

Zvrat v prevládajúcom názore však priniesla až v prvej tretine dvadsiateho storočia práca B. Jonsona, inšpirovaná renesančnými názormi:

„Úlohou komédie je potešiť a inštruovať. Keď sú skazení ľudia zahanbení svojim bláznovstvom a chybami, viďiac ich zosmiešnené, potom sú ich prostredníctvom varovaní aj dobrí ľudia a odvrátia sa od zlého konania (pref. autor).“⁵

Akceptovanie Jonsonových myšlienok pomohlo komédiu prinavratiť rovnoprávne hodnotové postavenie v rámci dramatických žánrov.

Vzťah medzi komédiou a humorom je veľmi úzky, doslova existenčný a aj názor na humor sa vyvíjal podobným, hoci nie úplne identickým spôsobom. Na rozdiel od antiky sa stredovek stal k humoru dosť nepriateľsky, čo vyplývalo z celkovej politicko-hospodársko-sociálnej situácie v Európe, kde celé oblasti trpeli zdecimované vojnami, chorobami, alebo vládcami. Ľudia sa so svojimi prosbami mohli utiekať iba k Bohu a východiská z ťažkej situácie hľadať v náboženstve. Pre dobu temna bol smiech a aj všetko, čo ho vyvolávalo nevhodné, a preto vytlačené na okraj, preč z oficiálnej kultúry. Na okraji však vždy, aj v najhorších časoch, existoval spodný, neoficiálny prúd, takzvaná smiechová kultúra⁶, ktorá, aj keď zdanlivo prepojená s náboženstvom, má svoj prapôvod v pohanských obradoch a rituáloch. Jej smiech plnil veľmi dôležitú až ozdravnú funkciu - funkciu uvoľnenia. O niekoľko storočí neskôr v už spomínamej eseji *Smiech* túto premísu vyjadril H. Bergson. Tvrdi, že smiech sa vyvinul ako jedna z podmienok umožňujúcich spoločenský život. Vlastne smiech sám osebe vytvára jeho priaznivé podmienky.

Postupný návrat humoru do oficiálnej kultúry priniesla až renesancia, keď vznikli prvé teoretické práce skúmajúce humor, zatiaľ však iba ako komédiu alebo komiku. K zavedeniu pojmu humor, už nie vo vzťahu k ľudskému telu, ale k duši a smiechu, prišlo až v osiemnástom storočí vo Francúzsku a odtiaľ sa postupne rozšírilo ďalej.

V šestnásatom storočí anglický filozof Thomas Hobbes (1588-1697) predstavil teóriu smiechu v diele *Leviathan* (1651). Jeho teória je nazývaná aj teóriou superiority. Smiech je pre Hobbsa prejavom náhleho a úplne jasného uvedomenia si prevahy nad iným človekom. Jeho smiech je triumfálny a pochádza zo zosmiešnenia. Hobbsova teória poodhalila agresívnu zložku humoru a do určitej miery ovplyvnila aj ďalšie, ktoré po nej nasledovali. Na jej stranu sa neskôr, okrem iných, pridal aj francúzsky básnik Baudelaire, keď napísal, že smiech je u človeka dôsledkom poznania vlastnej nadradenosťi.

V osiemnásatom storočí škótsky básnik James Beattie predstavil svoju štúdiu humoru a smiechu zdôrazňujúc ďalšiu podmienku humoru – inkongruenciu (nesúlad)⁷. Podľa neho smiech vzniká pri pohľade na dve alebo viac nesúrodných, nevhodných alebo nezlučiteľných vecí, či podmienok, ktoré sú v určitom komplexnom objekte považované za jednotné, alebo sú vzájomne prepojené nejakým excentrickým spôsobom, ktorý okamžite zaujme ľudskú myseľ. V rovnakom duchu o humore zmýšľal už skôr aj J. Locke.

Immanuel Kant (1724-1804) v Kritike zdravého rozumu tvrdí, že smiech je emócia zrodenná z náhlej zmeny úzkostného očakávania v ničotu, (1974, s. 273). V Kritike súdnosti hovorí o smiechu ako o jednom z troch spôsobov, ktorými sa človek môže brániť proti nepriazni osudu. Týmito výrokmi sa často dokladá

³ Institutionalized as a significant literary form (Stott: 2005, c. 5).

⁴ „élan vital“

⁵ „The business of comedy is to delight as well as to instruct; and as vicious people are made ashamed of their follies and faults by seeing them exposed in a ridiculous manner, so are good people at once both warned and diverted at their expense“ (Congrave, 1997, s. 515, Stott, 2005, s. 6).

⁶ Bachtin, 2008

⁷ incongruity

Kantov vzťah k teórii inkongruencie⁸. Predstavme si však intenzívne napätie pretrvávajúce určitý čas a jeho náhlu zmenu (nič, ničota), náhly pokoj a zistíme, že do pozornosti logicky a celkom určite skôr než inkongruencia, vstupuje relaxácia. Istotne môžeme hovoriť o inkongruencii vo vzťahu napätie - ničota a dokonca aj vo vzťahu napätie - pokoj, ale to iba na lexikálnej a nie emocionálnej úrovni. Ak sa však zamyslíme nad tým, čo autor chcel svojim výrokom vyjadriť, potom zistíme, že jeho úvahy sa uberali smerom k emociám, reflektovali psychologický aspekt, pocity dostavujúce sa v takýchto prípadoch. Z tohto hľadiska by sme mali dospiet k odpovedi, že jeho nič, ničota sa rovná uvoľneniu. Relaxácia, alebo uvoľnenie rovnako vyplýva aj z obrannej funkcie smiechu. V tomto svetle by sme Immanuela Kanta mohli považovať za predchodcu Herberta Spencera a Sigmunda Freuda, zástancov teórie relaxácie. K inkongruencii sa svojim názorom na komické pripája Schopenhauer, keď tvrdí, že humor alebo komika vzniká posudzovaním niekoľkých nesúrodých objektov prostredníctvom jedinej koncepcie. V tejto súvislosti použitie výrazov ako čudný a smiešny a ich voľné zamieňanie, ku ktorému dochádza v určitých kontextoch, potvrdzujú nezlučiteľnosť či nesúlad, ako dôležitú podmienku pre vznik humoru.

Komiku, humor, podmienky ich vzniku vysvetľujú tieto tri *makroteórie*⁹ spájajúce poznatky a pozorovania, ku ktorým postupne dospelo a potvrdilo ich viacero autorov rôznych odborov: filozofia, psychológia, literatúra, lingvistika, sociológia, atď., potvrdzujúc tak premisu komplexnosti vo vzťahu k humoru a komike:

Makroteória superiority
Makroteória inkongruencie
Makroteória relaxácie

V dvadsiatom storočí sú tieto teórie stále uznávané a poskytujú základ ďalším, novým, ktoré ich modifikujú, rozvíjajú a inovujú prostredníctvom výsledkov viacerých vedných odborov. Medzi najvýznamnejšie práce tejto oblasti patria práce Arthura Koestlera, Victora Raskina, Salvatore Attarda.

Ako prvý v poradí prišiel so svojou teóriou A. Koestler, britský spisovateľ maďarského pôvodu¹⁰. Svoje názory na humor predstavil v spise *The Act of Creation* (1964). Humor je iba zlomkom tém, ktorým sa v texte venuje. Podľa Koestlera tvorivosť vytvára istý druh triptychu zahŕňajúceho tri rozsiahle oblasti: humor, objavy a umenie. Demonštráciu všetkých troch môžeme pozorovať v takzvanej bisociácii¹¹, ako autor nazýva simultánnu mentálnu asociáciu ideí a objektov dvoch natoľko odlišných oblastí, že temer nikdy sa nepovažujú za príbuzné. Bisociácia predstavuje dvojurovňovú podstatu tvorivej práce. V prípade humoru znamená komickú kolíziu, alebo osciláciu medzi dvomi referenčnými polami: 1. referenčné pole obsahuje slová diskurzu, kódy, 2. referenčné pole tvorí asociatívny kontext. Či je výsledkom bisociatívnej kolízie anekdota, riešenie logického problému, vedecký objav, alebo tragickej emocionálnej zážitok záleží na situácii, obsahu recipientovej pamäti, jeho emocionálnom stave a štruktúre hodnôt.

Koestler spája jednotlivé typy tvorivosti s príslušným typom tvorca a modalitou. V prípade humoru je tvorca nazývaný šašo a modalita takéhoto diskurzu je agresívna.¹²

Koestlerova teória humoru nie je rýdzo bisociatívna. Spolu so psychologickými teóriami obsahuje zvyčajné prvky superiority a degradácie. Koestler tvrdí, že humor je motivovaný agresívnymi, úzkostnými, sebaobrannými alebo útočnými impulzmi a smiech prichádza ako ich otvorené alebo skryté uvoľnenie.

⁸Borecký, 2000, s.46

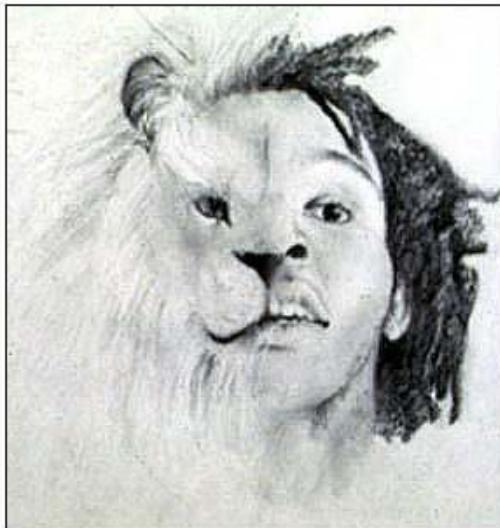
⁹tamtiež

¹⁰ A. Koestler je autorom mnohých románov, napríklad: *The Gladiators* (1939), *Darkness at Noon* (1941), *The Yogi and the Commissar* (1945)

¹¹ Koestler vo svojej štúdii vynášiel termín, aby rolíšil analogický typ myslenia, ktorého výsledkom je výrazná tvorivosť, od bežného asociatívneho (logického) myslenia, akým sa riadi nás každodenný život.

¹² Pre objavy je autor mudrc a modalita neutrálna, kým u umenia je to umelec a emocionálne modality sú tri: sympatická, obdivná a tragicá.

Bisociácia:

(zdroj: <http://www.design.iastate.edu/NAB/about/thinkingskills/metaphoric/bisocation.html>)

V chronologickom poradí druhou významnou prácou v oblasti humoru v dvadsiatom storočí je sémantická teória Victora Raskina¹³, profesora americkej univerzity a šéfredaktora časopisu Humor vydávaného Medzinárodnou spoločnosťou pre výskum humoru.¹⁴ Výsledky výskumu predstavil v originálnej práci s názvom *Semantic Mechanisms of Humor* (1985). V nej nadvázuje na teóriu inkongruencie a ďalej ju rozvíja. V monografii predstavuje esenciu humoru, jeho komponenty, základné koncepte a termíny používané v jeho výskume, druhy smiechu a problémy s kategorizovaním humoru ako takého a jeho teórií. Raskinov prístup k humoru je lingvistický a jeho snahou nie je zaoberať sa humorom ako takým, to znamená každým jeho druhom, ale iba verbálnou oblasťou, a preto svoju teóriu buduje najmä na lingvistických a gramatických teóriach (vrátane formálnej sémantiky a pragmatiky, ktoré piliere stojí napríklad na Chomského teóriach jazyka). Objektom Raskinovho záujmu sú najmä vtipy. Ako sa sám autor vyslovil, jeho lingvistická teória humoru by v ideálnom prípade mala určiť a formulovať nevyhnutné lingvistické podmienky priaznivé pre vznik vtipného, humorného textu¹⁵. Podľa Raskinovej hypotézy môže byť text charakterizovaný ako vtipný, ak sú splnené dve hlavné podmienky, to znamená, že je plne alebo čiastočne kompatibilný s dvomi rozdielnymi scenármi, ktoré ho úplne alebo čiastočne prekrývajú.¹⁶

Raskin považuje rozprávanie vtipu za špecifický druh nespoľahlivej ("non-bona-fide") komunikácie, ktorá porušuje kooperatívny princíp a takzvané konverzačné maximá stanovené pre spoľahlivú (*bona-fide*) komunikáciu na základe Griceovej pragmatiky.¹⁷ V prípade rozprávania vtipu sa môžu vyskytnúť štyri rozdielne situácie podmienené skutočnosťou, či je rozprávačovým zámerom vtip povedať, alebo ho urobí spontánne, bez prvotného zámeru a tiež či počúvajúci očakáva, alebo neočakáva že bude počuť nejaký vtip.

Objasnenie vztahu scenárov sa týka ich prieniku a opozície. Raskin udáva empirické príklady sémanticky bežných častí kompatibilných s oboma scenármami a ďalších, ktoré sa prirodzene hodia k jednému zo scenáru, ale k druhému iba za určitých podmienok. Niektoré scenárové opozície vtipov sú antonymické opozície,

¹³ Script-based semantic theory of humor (SSTH)

¹⁴ International Society of Humor Studies.

¹⁵ „ Ideally, a linguistic theory of humor should determine and formulate the necessary and sufficient linguistic conditions for the text to be funny“ (Raskin, 1985, s. 47)

¹⁶ A text can be characterized as a single-joke-carrying text if both the conditions in (108) are satisfied. (108) (i) The text is compatible, fully or in part, with two different scripts (ii) The two scripts with which the text is compatible are opposite in a special sense defined in Section 4. The two scripts with which the text is compatible are said to overlap fully or in part on this text. “ (Raskin, 1985, s. 99)

¹⁷ Filozof H. Paul Grice navrhol 4 konverzačné maximá vyplývajúce z pragmatiky prirozeného jazyka (maximum kvality /pravda/, maximum kvantity /informácia/, maximum vztahu /vhodnosť/ a maximum spôsobu /jasnosť, zreteľnosť/). Maximá sú spôsobom na vysvetlenie vztahu medzi výrokmi a ich významami. Zakladajú sa na jeho kooperatívnom princípe, ktorý opisuje aká efektívna je komunikácia v konverzáции na úrovni bežných spoločenských situácií.

ale mnoho z nich sa zdá byť tým, čo John Lyons nazýva lokálne antonymá, i.e. "lingvistické entity", ktorých význam je v protiklade iba v rámci určitého diskurzu a výlučne za účelom tohto diskurzu. Každý vtip opisuje nejakú ozajstnú situáciu a evokuje ďalšiu nereálnu situáciu a tieto môžu byť manifestované ako opozícia medzi:

- 1) aktuálnou a neaktuálnou, neexistujúcou situáciou
- 2) očakávaným a abnormálnym, teda neočakávaným stavom
- 3) možnou a hodnovernou verzus nemožnou a neuveriteľnou situáciou.

Scenáre evokované vtipmi často obsahujú niektoré binárne kategórie dôležité pre ľudský život, napríklad: reálny/nereálny, pravdivý/falošný, dobrý/zlý, smrť/život, obscénny/decentný, chudobný/bohatý, atď. (Raskin, 1985, s.113-114) Mnohé vtipy obsahujú špeciálny sémantický scenárov menič¹⁸ reagujúci na potrebu prechodu zo scenára do scenára. Dva hlavné typy meniča sú podľa autora ambiguita a rozpor.

Raskin vysvetľuje svoju teóriu prostredníctvom analýzy vtipu o pacientovi trpiacom bronchitídou: Pacient trpiaci bronchitídou sa po záchvate rozhodol navštíviť starého rodinného lekára. Zastal pred domom, zaklopal na ťažké dvere a zašepkal slabým hlasom:

"Je doktor doma?"

"Nie," odpovedala doktorova mladá a pekná manželka, podľ rýchlo dnu."

Vtipom Raskin dokazuje opozíciu inkongruentných scenárov (s. 32 a 104-105) a plynulý prechod z jedného do druhého. V tomto prípade sa prvý scenár týka návštevy pacienta u lekára a druhý očakávania návštevy milenca. Scenáre sú spojené jediným komponentom, a tým je slovo *šepkať*, ktoré je zlučiteľné s oboma. Manželkine pozvanie porušuje maximum kvantity a funguje ako menič umožňujúci prechod z prvého scenára do druhého.

S ďalšou teóriou verbálneho humoru prišiel v roku 1987 Salvatore Attardo – vypracoval 5 úrovňový model reprezentácie vtipov. Attardov základný model sa snaží prediskutovať viaceru teoretických problémov a vedec ho neskôr v spolupráci s V. Raskinom reviduje¹⁹. Nový model, nová všeobecná teória verbálneho humoru (GTVH),²⁰ pozostáva zo šiestich úrovní, takzvaných vedomostných zdrojov (KR)²¹. Pôvodných 5 úrovní rozšíril o jednu, dosadenú z Raskinovho modelu:

1. **Jazyk (LA)** zahŕňa množinu fonetických, fonologických, morfofonemických, morfologických, lexikálnych, syntaktických, sémantických, pragmatických jazykových štruktúr, ktoré môžu byť uplatnené v narácií anekdoty a za predpokladu, že všetko ostatné je dané a nebude podliehať žiadnej ďalšej úprave. Inými slovami, je to obsah vtipu, alebo anekdoty, ktorý má byť vyjadrený v rámci parametrov jazyka.
2. **Narativná stratégia (NS)** myslí sa ňou forma alebo spôsob, akým je vtip prezentovaný (hádanka, dialóg, trojity výrok, novinová reklama, atď.).
3. **Terč (TA)** je personalizovaný predmet²² (jednotlivec alebo člen skupiny). Neagresívne vtipy nemajú terč.
4. **Situácia (SI)** obsahuje zvyšné komponenty a náležitosti, také, ako iní protagonisti (okrem cieľového), inštrumenty, atď..
5. **Logický mechanizmus (LM)** sa javí ako najproblematickejší element modelu. Logika nereprezentuje deduktívnu logiku lebo prísne formálnu logickosť. Skôr by mala byť vnímaná v oveľa voľnejšom význame, dokonca ako ontologická možnosť. Úroveň v podstate reprezentuje mechanizmus umožňujúci spolu existenciu dvoch odlišných scenárov v jednom vtipu.
6. **Opozícia scenárov (SO)** úroveň prenesená z Raskinovej teórie je najabstraktnejšou spomedzi navrhnutých úrovní. Zaoberá sa opozíciou scenárov a požiadavkami na rozsah ich vzájomného prekrytie.

Dôležitým znakom tejto teórie je hierarchia usporiadania úrovní na základe princípu, že jedna úroveň bude alebo definovať ďalšiu, alebo ňou bude definovaná: SO, (LM), SI, TA, LA, NS, LA. Ďalším princípom je organizácia od zložitejšieho a neurčitejšieho k jednoduchšiemu a určitejšiemu.

¹⁸ Raskin používa výraz trigger – spúšť, v našom jazyku sa mi však zdá vhodnejší výraz menič (z elektrotechniky), ktorý vystihuje plynulý prechod zo scenára do scenára.

¹⁹ Obaja vedci boli v istom období zamestnaní na Purdue University v USA, Raskin od roku 1978 a Attardo približne od roku 1988 a tu aj spolupracovali.

²⁰ General Theory of Verbal Humor.

²¹ Knowledge resource.

²² Predmet ako vety člen.

Posledné dve z predstavovaných teórií sa zameriavajú najmä na verbálny humor a jeho najčastejšiu minimalistickú formu, ktorou je anekdota alebo vtip, veľmi zaujímavý fenomén objavujúci sa bez toho, aby sme poznali autora, v súčasnosti šírený nielen verbálne ale aj v rôznymi médiami. Okrem toho, že predstavuje jednu z najjednoduchších koncepcí humoru, jeho funkcia je veľmi dôležitá, a to najmä v istých typoch spoločnosti, kde pre jednoduchého občana predstavuje jednu z mála možností a možno iba jedinú beztrestnú formu protestu voči spoločenským neporiadkom, nespravodlivostiam. Mohli povedať, že panuje priama úmera vo vzťahu satiry a neslobody. Čím väčší je stupeň neslobody a možnosť ohrozenia, tým silnejšie je vnímaný satirický efekt humoru, ktorý reaguje na potrebu uvoľnenia pocitovanú majoritou. Strata výlučnosti so sebou prináša logické dôsledky v podobe oslabenie historickej očistnej funkcie humoru (satiry) ako prostriedku pre ozdravenie celku. Túto propozíciu potvrdzuje aj I. Krichtafovich (2,1996), keď píše, že existuje mnoho politických režimov, v ktorých sa výsmech vlády stáva národnou zábavou a risk, že žartíky budú odhalené ich vznik a šírenie len mállokedy zastaví. V takýchto spoločnostiach spočíva zaujímavosť anekdoty už v čirom fakte, že jej rozširovanie môže spôsobiť uväznenie. Takúto situáciu výborne vystihuje dobový vtip zo socialistického Československa, kde, ako si dobre pamätáme, režim zodpovedal opísaným kritériám: *V Československu žil jeden muž, volal sa Dr. Husák, a ten mal tak rád vtipy, že ich zbieranl aj s autormi.* Aktuálnosť anekdoty trvala od začiatku obdobia vlády Dr. Husáka v prezidentskej funkcií až do roku 1989. Jej jemná irónia hodnotí vtedajšiu situáciu a potvrdzuje výrok I. Krichtafovicha, že v politicky rovnakých alebo podobných spoločnostiach boli ľudia väznení pre šírenie vtipov na margo vlády a štátu, lebo takúto činnosť oficiálne miesta považovali za vysoko subverzívnu voči zriadeniu²³. Platnosť anekdoty pre iné typovo podobné spoločnosti môže byť docielená výmenou mena predstaviteľa oficiálnej moci spolu s názvom krajiny.

Ak dnes vo vyspelých spoločnostiach táto motivácia šírenia vtipov odpadá, respektíve demokratizácia oslabuje satirické ostne humoru a stupeň jeho spoločenskej potreby, potom môže vzniknúť dojem, že nám zostáva už len individuálne pobavenie, ak o humore vôbec v takýchto súvislostiach rozmýšľame, ak ho, ako zvyčajne, nepovažujeme za samozrejmosť, hoci záležitosti s ním spojené sú vôbec jednoduché a ľahko opísateľné. Jednu stránku vzniku humoru, vlastne jednu z jeho foriem, ktorou vtip nepochybne je, komentoval J. F. English. Podľa neho sa vtipy objavia, pretože spoločnosť je štruktúrovaná na protikladoch a protirečeniach, a preto v raji žiadne vtipy určite nebudú (*English, 1994*), lebo dokonalosť neposkytuje žiadne podnety na ich vznik.

Nech mal humor akúkoľvek nepísanú, ale dôležitú pozíciu v rámci spoločností a života jednotlivca²⁴, a hoci čas priniesol zmeny aj do tejto oblasti, humor patrí k človeku, je súčasťou a korením života, a preto v nom bude mať vždy miesto, aj keď ho budeme považovať ako samozrejmosť, a možno práve preto.

Literatúra

- ADAMKA, P.: O interakcii vtipov a parémií. In: Parémie národů slovanských IV. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20. – 21. listopadu 2008. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2009, s. 11-14. ISBN 978-80-7368-647-5.
- ADORNO, T.: Minima Moralia: Reflecitions from Damaged Life. London: New Left Books. 1975.
- ATTARDO, S., RASKIN, V.: Script theory revis(ed): joke similarity and joke representation model. In: Humor: The International Journal of Humor Research, Mouton de Gruyter, volume 4-3/4, ss 293 -348, 1991.
- ATTARDO, S., RASKIN, V.: Non- literalness and non-bona-fide in language: An approach to formal and computational treatment of humor. In: Pragmatics and Cognition, 2, ss. 31-69, 1994.
- BACHTIN, M.M., Francois Rabelais a lidová kultura stredoveku a renesance. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-776-6.
- BEATTIE, J.: An Essay on laughter, and Ludicrous Composition. In: Essays. New York, Garland, 1971.
- BERGSON, H.: Laughter: An Essay on Meaning of the Comic. Boston. Massachusetts: IndyPublish.com. 2008. ISBN 1-4043- 1241-2.
- BORECKÝ, Teorie komiky. Praha: Hynek, 2000. ISBN 80-86202-65-8.
- BORECKÝ, : Odvrácená tvář humoru. Liberec- Praha: Doupphin. 1996. ISBN 80-860119-21-7.
- BOOTH, W.C.: A Rhetoric of Irony. Chicago and London: The University of Chicago Press. 1975. ISBN 0-226-06553-7.
- CRITCHLEY, S.: On Humour. Thinking in Action. London and New York: Routledge, 2010. ISBN 978-0-415-2512 1-1.
- DURR, R.,A.: Hawthorne's ironic mode. In: New England Quarterly, Vol. 30, No. 4 Dec. 1957.at: <http://www.jstor.org/pss/362754>, cit: 15. 5. 2011.

²³ Zákaz šírenia protištátnych vtipov môžeme považovať za jeden zo znakov nestability zriadení.

²⁴ Viac Bachtin, 2007

- ENGLISH, J., F.: Comic Transactions: Literature, Humour and the Politics of Community in Twentieth-Century Britain. In: Modern Fiction Studies Volume 42, Number 1, Spring 1996, . ss.185-189.
- FOX, K.: Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour. London: Hodder and Stoughton Ltd. 2005. ISBN 978-0-340-81886-2.
- FRYE, N.: Third Essay. Archetypal Criticism: Theory of Myth. In: Anatomy of Criticism. London: Penguin books, 1990. ISBN 0-14-012480-2.
- GRICE, H.P.: Logic and Conversation. In: Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts. New York: Academic Press, 1975, ss.41-58.
- HOBBS, T.: Leviathan. London: Dent, 1914.
- HUTCHEON, L.: Irony's Edge. The theory and politics of irony. London and New York: Routledge. 2005. ISBN 0-415-05453-2.
- CHAMBERS, R.: Irony and the canon. Profession 90 (MLA): New York and Oxford: Oxford UP, 1989. ss. 18-24.
- KANT, I.: Kritika čistého rozumu. Praha: Oikoymenh, 2002. 568s. ISBN 8072980351.
- KERBRAT-ORECCHIONI, C.: Problèmes de l'ironie." In:Linguistique et Sémiologie 2 (1976): 257-81.
- KOESTLER, A.: The Act of Creation. London: Arkana, Penguin books, 1990. ISBN: 0-14-019191-7.
- KRICHTAFOVICH, I.: Humor Theory, Rormula of Laughter.USA: Outskirt Press Inc., 2006. ISBN 1-59800-222-8.
- MINSKY, M.: Society of Mind. New York: Simon and Schuster Inc., 1986. ISBN 0-671-60740-5.
- MUDLER, M.P., NIJHOLT, A.: Humour Research: State of Art. University of Twente Publications. CTIT technical reports series. 2002. ISSN 13813625 at: <http://purl.utwente.nl/publications/38233> cit. 12.5.2011.
- NUNNING, A.: Lexikon teorie literatury a kultury. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- PAULOS, J. A.: Mathematics and Humour. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1982. ISBN 0-226-65025-1.
- RASKIN, V.: Semantic Mechanism of Humor. Springer, 1984. ISBN 978-9027718211.
- STOTT, A.: Comedy. The New Critical Idiom. London, New York: Routledge. 2005. ISBN 978-0-415-29933-6.
- WALDNEROVÁ, J.: Intertextuality and Emma Bovary. In: XLinguae.eu : European Scientific Language Review. - ISSN 1337-8394, Vol. 2, no. 3 (2010),ss. 14-17.
- ŽILKA, T.: Vadamecum poetiky. Nitra: FF UKF, 2006. ISBN 80-8069-9654.

PaedDr. Jana Waldnerová, PhD.
Jazykové centrum
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovakia
e-mail: jwaldnerova@ukf.sk

ABSTRACT

The aim of European project was to create EUROPODIANS online language courses. Courses are result of cooperation of 12 institutions across Europe. At the Constantine the Philosopher University in Nitra was created online Slovak language course for foreigners. This course consists of seven sections. The course reflects not only language but also the culture connected with this language (courses also provide information about history, traditions, tourism, environment, famous people, interesting places and way of life in each country). Courses are available on the internet. Public (students) can use them through mobile technologies, e. g. mobile phone, iPod or PDA.

Úvod

Cieľom medzinárodného projektu EUROPODIANS bola príprava série jazykových kurzov. V prípade Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre išlo o kurz slovenského jazyka pre cudzincov. Kurz slovenského jazyka bol vytvorený pre dva stupne: A1 a A2 podľa CEF.

Kurzy sú prístupné na internete na webovej stránke www.europodians.com, odkiaľ si ich môžu záujemcovia stiahnuť a používať ich prostredníctvom mobilných technológií, napr. mobilných telefónov, zariadení iPod alebo PDA.

Na európskom projekte, ktorý je súčasťou programu SOCRATES, spolupracovali aj iné európske univerzity, okrem UKF v Nitre aj univerzity zo Španielska, Írska, Estónska, Lotyšska, Dánska, Poľska, Českej republiky, Maďarska, Turecka a Litvy.

Kurz realizovaný formou dištančného vzdelávania predstavuje otvorený systém z hľadiska vlastného prístupu frekventanta, umožňuje mu voľbu individuálneho tempa a podporuje autonómnosť učiaceho sa (porov. Pekarovičová, 2004, s. 182).

Obsah jazykového kurzu slovenčiny pre cudzincov

V rámci projektu EUROPODIANS bol vytvorený relatívne kompaktný kurz slovenského jazyka a kultúry pre cudzincov. Všetky kurzy, vrátane kurzu slovenčiny, sú tvorené tak, aby reflektovali nielen jazyk, ale aj kultúru spojenú s týmto jazykom (kurzy poskytujú informácie aj o histórii, tradíciiach, cestovnom ruchu, životnom prostredí, známych osobnostiach, zaujímavých miestach a životnom štýle tej-ktorej krajiny).

Kurz slovenského jazyka a kultúry pre cudzincov pozostáva z nasledujúcich sekcií:

1. IDEME NA SLOVENSKO (GETTING THERE)
2. SEM A TAM (MOVING ABOUT)
3. TIPY A TRIKY (HINTS & TIPS)
4. AKTIVITY (THINGS TO DO)
5. NENECHAJTE SI UJST (NOT TO BE MISSED) + HLADÁME POKLADY (TREASURE HUNTING)
6. ZVUKY OKOLO NÁS (STREET SOUNDS)
7. VEDELÍ STE, ŽE...? (DID YOU KNOW?)

Charakteristiku a obsahovú náplň jednotlivých sekcií prestavujeme v bodoch 1 – 7:

1. IDEME NA SLOVENSKO (GETTING THERE):

Táto sekcia poskytuje základné informácie o Slovensku, ktoré učiacim sa priblížia každodenný život v mestách, na vidieku, v škole, v kontakte s úradmi atď. Cieľom je sústredit' sa na popis prostredia a zdokonaliť

zručnosti počúvania a čítania učiacich sa (napr. špecifika slovenskej abecedy, výslovnosti...). Táto kapitola zahŕňa i všeobecné informácie o tom, ako si stiahnuť lekciu, ako používať epizódy a ako sa zapájať do aktivít.

2. SEM A TAM (MOVING ABOUT):

V sekcií sa nachádzajú dialógy v autentických situáciách reálneho života. Pri počúvaní dialógov sa študent naučí, ako používať cudzí jazyk vzhľadom na každodenné komunikačné situácie, napr. spýtať sa na cestu v novom meste, hovoriť o svojej rodine, gratulovať niekomu k narodeninám alebo si kúpiť lístok na vlak.

Prezentácia epizódy 061:

Záľuby a záujmy: Vyjadrenie preferencií

-Kde pracujete?

-Pracujem v škole. Som učiteľ.

-Páči sa vám vaša práca?

-Áno, mám ju veľmi rád.

-Kde pracuješ?

-Som taxikárka.

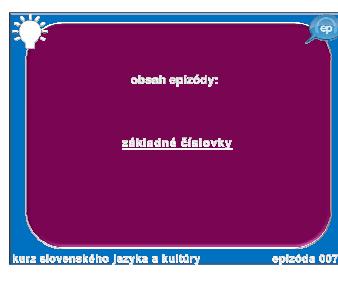
-Páči sa ti táto práca?

-Nie veľmi. Radšej by som bola čašnička.

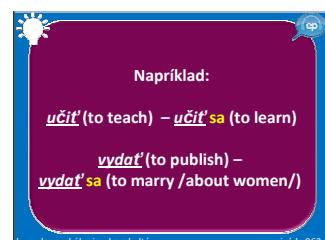
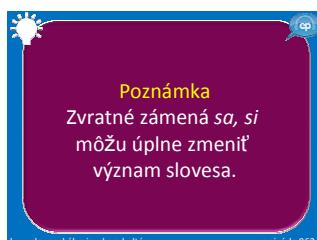
3. TIPY A TRIKY (HINTS & TIPS):

Sekcia ponúka predovšetkým informácie o gramatike pre cudzincov učiacich sa slovenčinu. Oboznámenie sa s gramatickými pravidlami jazyka nie je v tejto epizóde založené na ich osvojovaní si spamäti, ale na osvojení si schopností používať ich v komunikačnej praxi.

Prezentácia základných čísloviek

Prezentácia zvratných zámen

4. AKTIVITY (THINGS TO DO)

Sekcia obsahuje praktické cvičenia zamerané na javy, ktoré si študent osvojil v tej-ktorej lekcii. Študenti si prakticky ihneď môžu overiť kvalitu osvojených vedomostí a zručnosti formou autotestovania.

Prezentácia epizódy 162:

Písomná komunikácia: písanie a porozumenie textu sms

Rozumiete týmto sms?

Tomáš, nemecká študentka Ka3n je pri výkole číslo 5. 100pni ju!

Nevidím ju! ☺

Bežím, ležím dýšam, stíham LTT, ale musím ju nájsť.

OK, už ju vidím!

Oki, tak ma počkajte. Pa-pa

5. NENECHAJTE SI UJSŤ (NOT TO BE MISSED) + HLADÁME POKLADY (TREASURE HUNTING) :

V tejto epizóde si nájdete študent zoznam nových slováčok, ktoré sa vyskytujú v jednotlivých epizódach. Naučí sa, ako sa každé slovo hľáske, vysloví, kedy sa používa a čo znamená. Slovník je interaktívny, môžu sa doň pridať nové slováčka alebo poznámky a zdieľať ich s inými učiacimi sa.

6. ZVUKY OKOLO NÁS (STREET SOUNDS):

Cieľom epizódy je oboznámiť študentov so sociálnymi situáciami, pravidlami interpersonálnej komunikácie. Dialógy v tejto epizóde sa odohrávajú na najfrekventovanejších/najtypickejších miestach – v reštauráciách, v obchodoch, v školách, v informačných kioskoch. Základnou črtou hovorennej komunikácie je jej interakčná bezprostrednosť, ktorá so sebou prináša v porovnaní s písomnou komunikáciou širšiu škálu prostriedkov, spoluvtvárajúcich znakovú komunikačnú situáciu (porov. Hádková, 2010, s. 184).

7. VEDELI STE, ŽE...? (DID YOU KNOW?):

Epizóda približuje každodenný život a inštitúcie (divadlá, kiná, literárne texty, populárne piesne...). Epizóda má multikultúrnu dimenziu. Jej cieľom je dosiahnuť to, aby učiaci sa lepšie porozumeli životu na Slovensku. Epizóda je opäť interaktívna, študenti môžu zasielať (on-line formou) svoje otázky týkajúce sa slovenského jazyka a kultúry. Usilovali sme sa o to, aby sme študentom mohli pomôcť v ich procese učenia sa aj on-line kontaktom s nimi.

Poznávanie inakosti v rámci multikultúrnej dimenzie je riadené predstavou úspešnej interkultúrnej komunikácie spojenej s prípadnými mimojazykovými cieľmi. K pochopeniu inakosti vedie poznávanie, ktoré je zamerané na okolnosti vzniku danej kultúry, na jej história, na jej štruktúru (porov. Dolník, 2007, s. 20).

V tejto sekcií nájdeme odpovede na rôzne otázky týkajúce sa slovenských reálií (napr. základné informácie o Slovensku, základné informácie o slovenských reštauráciách, predstavenie slovenskej rodiny, opis bežného dňa v slovenskej rodine, bývanie na Slovensku, opis slovenského mesta, nakupovanie na Slovensku, spôsoby hľadania práce, zdravotníctvo na Slovensku, ako sa obdarúva na Slovensku, opis niektorých slovenských povier, spôsoby ochrany prírody, pamäti hodnosti Slovenska, životný štýl na Slovensku).

Záver

Vo vzťahu k slovenskému prostrediu možno vidieť prínos projektu minimálne v dvoch rovinách. Prvou je možnosť celosvetovej prezentácie slovenčiny, zjednodušenie a zefektívnenie prístupu k študijným materiálov pre záujemcov o slovenský jazyk zo zahraničia. Druhou rovinou – v našom sociokultúrnom prostredí nemenej významnou – je skutočnosť, že vďaka projektu EUROPODIANS sú na internete voľne prístupné takisto interaktívne študijné materiály pre študentov iných, menej používaných európskych jazykov – napr. litovčiny, lotyštiny, estónčiny, dánčiny, turečtiny a ďalších. Tieto materiály môžu pomôcť jednotlivcom, ktorí sa chcú modernou formou učiť niektorý z európskych jazykov zahrnutých do projektu.

Kurzy EUROPODIANS predstavujú modernú a efektívnu platformu na osvojovanie si cudzích jazykov, informácií o odlišných kultúrach, ako aj na spoznávanie nových ľudí a nadvádzovanie kontaktov v celoeurópskom kontexte. To považujeme za najlepšiu a najvhodnejšiu cestu k budovanju ešte väčšmi zjednotenej Európy.

Literatúra

- BIECHELE, M. - PADRÓS, A.: Didaktik der Landeskunde. Erprobungsfassung 5. München: Langenscheidt 1999.
- BÖHMEROVÁ, A.: Slovak for you. Bratislava: Perfekt 1996.
- BORTLÍKOVÁ, A. - MAIEROVÁ, E. - NAVRÁTILOVÁ, J.: Hovorme spolu po slovensky!. B, Slovenčina ako cudzí jazyk. Bratislava: Univerzita Komenského 2008.
- ČUKAN, J. a kol.: Slovensko – život a kultúra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2005.
- DOLNÍK, J.: Jazyk – Človek – Kultúra. Bratislava: Kalligram 2010.
- DOLNÍK, J.: Základ interkultúrneho porozumenia. In: Studia Academica Slovaca 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava: Stimul 2007, s. 19 – 29.
- DRATVA, T. – BUZNOVÁ, V.: Slovenčina pre cudzincov. Bratislava: SPN 1998.
- FINKENSTÄDT, T. – SCHRÖDER, K.: Sprachen in Europa von Morgen. Berlin und München: Langenscheidt KG 1992.
- GLOVŇA, J.: Dynamika kódu a reči. Lingvistické štúdie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2002a.
- HÁDKOVÁ, M.: Čeština z druhej strany aneb Čeština v roli jazyka nemateřského. Ústí nad Labem: Ediční středisko PF UJEP 2010. 235 s.
- HENDRICH, J. a kol.: Didaktika cizích jazyků. Praha: SPN 1988.
- KAMENÁROVÁ, R. a kol.: Krížom krážom. Slovenčina A1. Bratislava: Univerzita Komenského 2007.
- KOPEČNÝ, F.: Základní všešlovanská slovní zásoba. 2. vyd. Praha: Academia 1981. 484 s.
- KRÁL, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Kodifikačná príručka slovenskej výslovnosti. 3. vyd. Bratislava: SPN 1996.
- LETNANOVA, E.: Beginner's Slovak. New York: Hippocrene Books 2001.
- MISTRÍK, J.: Basic Slovak. Bratislava: SPN Mladé letá 2007.
- NAUGHTON, J.: Colloquial Slovak. The Complete Course for Beginners. London: Routledge 1997.
- NEUNER, G. – HUNFELD, H.: Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung. Berlin: Langenscheidt 1997.
- ORAVEC, J. – PROKOP, J.: Slovenčina pre krajanov hovoriacich po anglicky. Martin: Matica slovenská 1986.
- PEKAROVIČOVÁ, J. a kol.: Slovacicum. Súčasné Slovensko. Bratislava: STIMUL 2006.
- PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004.
- PERDOCHOVÁ-SKLÁROVÁ, A.: Adaptačné problémy ašpirantov. In: Učíme slovenčinu. Zborník referátov a diskusných príspevkov účastníkov odborného seminára. Bratislava: ÚJOP 1993, s. 169 – 174.
- SABOL, J.: K teórii jazykovej interferencie. Jazykovedný časopis, 44, 1994, 2, s. 87 – 91.
- STEINEROVÁ, H.: Konverzačná príručka slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 2002.
- ŠTEFÁNIK, J.: Jeden človek, dva jazyky. Bratislava: AEP 2000.
- VAJIČKOVÁ, M.: Slovenčina pre cudzincov. Gramatické cvičenia. Bratislava: Univerzita Komenského 2005.
- VAŇKO, J.: Komunikácia a jazyk. Nitra: UKF 1999.
- ZELENICKÁ, E.: Dialóg v komunikačno-pragmatickom kontexte. Nitra: UKF 2000.
- ZEBEGNEYOVÁ, A. – PUZDEROVÁ, A. – BAKOVÁ, B.: Hovorme spolu po slovensky! A. Slovenčina ako cudzí jazyk. Bratislava: Univerzita Komenského 2007.
- ŽIGO, P. a kol.: Slovacicum. Kapitoly z dejín slovenskej kultúry. Bratislava: Studia Academica Slovaca 2004.
- ŽIGOVÁ, L.: Komunikácia v slovenčine. Textová príručka a cvičebnica. Bratislava: Univerzita Komenského 2000.

Mgr. Renáta Machová
Jazykové centrum
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
Hodžova 1, 949 74 Nitra
Slovakia
e-mail: mmachova@ukf.sk